

Svensk viltförvaltning nu och i framtiden

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIENS
TIDSKRIFT

Nummer 2 • 2022
Årgång 161

Ansvarig utgivare Eva Pettersson, akademiens sekreterare och vd, KSLA

Redaktörer Camilla Sandström och Johan Elmberg

Omslagsbild Pixabay

Grafisk form Ylva Nordin, KSLA

Tryckeri Gävle Offset, Gävle

Tryckår/månad 2022/04

Upplaga 1300 ex

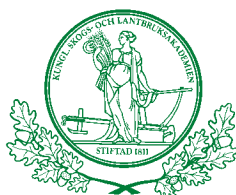
ISSN 0023-5350

ISBN 978-91-88567-59-8 (tryck), 978-91-88567-60-4 (pdf)

*Samtliga av de senaste årens utgivna nummer finns tillgängliga
som nedladdningsbara filer på akademiens hemsida www.ksla.se.*

Svensk viltförvaltning nu och i framtiden

KUNGL. SKOGS- OCH LANTBRUKSAKADEMIEN

Innehåll

Förord	7
Introduktion	9
TEMA: Framtidens utmaningar för viltförvaltningen	11
Framtidens utmaningar för viltförvaltningen	11
Klimatet och viltförvaltningen	13
Digitalisering, teknik och viltförvaltning	14
Demografi och viltförvaltning	15
Urbaniseringen och viltförvaltningen	16
Livsstil, beteende och viltförvaltning	18
TEMA: Viltpopulationer i förändring	21
Viltförvaltningens utmaningar	21
Utmaningar i förvaltningen av älg och övrigt klövvilt	22
Utmaningar i förvaltningen av gäss och tranor	24
Utmaningar i förvaltningen av rovdjur	26
Utmaningar i förvaltningen av nya främmande och potentiella invasiva viltarter i Sverige	27
TEMA: Rådigheten över viltet	31
Vem bestämmer över viltet?	31
Från bevarande till aktiv och adaptiv förvaltning	33

TEMA: Hur vi möter framtidens utmaningar och goda exempel	35
Barksätter med fokus på vilt-, jord- och skogsbruk	35
Viltförvaltning på Holmen Skog	38
Integrerad viltförvaltning på Ericsberg	40
Pulken och tranorna	42
Viltet och arrendeproblematiken	44
Bättre arrendeavtal och toleransnivåer kan minska viltskadorna i lantbruket	46
Jakt som livsstil	47
Nordisk utblick – viltförvaltning i Norge och Finland	49
TEMA: Sammanfattning	51
Vägledande generella principer för en framtida viltförvaltning	51
Så kan rådigheten fungera bättre i praktiken i viltförvaltningen	53
Förslag på lösningar	54
In Memoriam	56
Lästips och referenser	57

Förord

KSLA har givit Viltförvaltningskommittén i uppdrag att belysa den svenska viltförvaltningens styrkor och svagheter, särskilt förutsättningarna att hantera mål- och intressekonflikter nu och i framtiden. Avsikten med uppdraget var att kommittén ska bidra till utformandet av förbättrade processer och metoder för förvaltningen av vilt i skogs- och jordbrukslandskapen. Vi är väl medvetna om den glädje som är förknippad med biologisk mångfald och därtill anknutna ekosystemtjänster, men då uppdraget var att belysa mål- och intressekonflikter har vi tolkat det som vår huvudsakliga uppgift. I det här numret av KSLAT kan du ta del av resultaten av det arbete som kommittén genomfört under perioden 2019–2022.

Innehållet i tidskriften bygger på de givande och ofta livliga diskussioner vi haft inom kommittén, men också på synpunkter och idéer från inbjudna deltagare i rundabordssamtal och exkursioner. Arbetet har emellertid också präglats av den pågående pandemin och därför till stor del genomförts online.

Detta nummer av KSLAT handlar om både nutid och framtid. Vill du snabbt få en överblick av de tänkbara och troliga framtida förändringar, som vi tror viltförvaltningen gör klokt i att beakta, ska du läsa sidorna 11–19 och därefter sidorna 31–35, där vi ger förslag på åtgärder och lösningar. Vill du få hela bilden, med viltförvaltningens historik och mer detaljer om utmaningar och lösningar – ja, då läser du skriften från början till slut. Texten är ordnad efter bestämda teman, vilka framgår av innehållsförteckningen.

Följande personer har varit medlemmar i Viltförvaltningskommittén:

Birgitta Naumburg, Camilla Sandström, Caroline Bonde Deichmann, Eva Thörnelöf, Göran Ericsson, Hans von Essen, Jan Fimmerstad, Jimmy Pettersson, Johan Elmberg, Monika Stridsman, Per Olsson och Viktor Ånöstam.

Vi vill rikta ett varmt tack till samtliga i kommittén för visat intresse och engagemang. Samtliga kommittémedlemmar är medförfattare och står bakom innehållet i detta tidskriftsnummer. Ett stort tack riktas även till de personer som på olika sätt bidragit vid våra olika framtidsspaningar, rundabordsmöten och exkursioner.

Camilla Sandström, ordförande, Johan Elmberg, sekreterare

Foto: Håkan Carlander.

Introduktion

Bakgrunden till Viltförvaltningskommitténs arbete är de sedan länge växande populationerna av klövvilt, gäss och andra betande fåglar, men även stora rovdjur (se figur sidan 21). Givetvis är det för många människor glädjande att arter som tidigare har varit sällsynta ökar i antal, men när populationerna blir stora nog kan de också skapa problem, till exempel genom att komma i konflikt med skogsbruk, jordbruk och rennäring. En stor utmaning är därför att i god tid kunna styra eller begränsa populationstillväxten för att bättre hantera olika målkonflikter.

Förutsättningarna att kunna styra och förvalta de växande populationerna sätts under press av ett antal storskaliga förändringskrafter eller trender. Globaliseringen, det vill säga den ekonomiska, kulturella och politiska process som innebär att världens länder knyts närmare varandra, är ett exempel på en ”megatrend” som har betydelse för hur vi organiserar vårt samhälle. En framtidsspaning där trender identifieras och analyseras kan ge insikter för potentiella vägval nu och i framtiden. Framtidsspaningar har därför varit ett centralt element i Viltförvaltningskommitténs arbete med att belysa den svenska viltförvaltningens styrkor och svagheter, särskilt när det gäller förmågan att hantera förändringar.

Framtidsspaningar är också viktiga för att undersöka de långsiktiga förutsättningarna för att möta nya behov, önskemål och utmaningar i viltförvaltningen. Från ett i huvudsak svenskt-nordiskt perspektiv har vi genomfört tre framtidsspaningar: en intern spaning bland kommitténs ledamöter (11 november 2018), en med inbjudna gäster (24 januari 2019), samt en med inbjudna experter (28 oktober 2019). Syftet var i samtliga fall att reflektera över hur megatrender kan påverka och utmana viltförvaltningen, samt hur detta kan hanteras.

Ett annat viktigt element i kommitténs arbete har varit exkursioner, där vi på plats studerat möjligheter, problem och utmaningar i förvaltningen av klövvilt och stora betande fåglar. Syftet har främst varit att formulera och diskutera lösningar på de problem som identifierades i framtidsspaningarna. Vi har kompletterat exkursionerna med intervjuer där olika aktörer får komma till tals om specifika problem och tankar kring lösningar, samt med rundabordssamtal med myndigheter och intressenter.

Dovhjortar. Foto: Nick Fewings.

Foto: Joakim Nyman.

Framtidens utmaningar för viltförvaltningen

Kärnan i Viltförvaltningskommitténs arbete har varit att blicka 10 till 20 år framåt i tiden. På så sätt har vårt uppdrag varit proaktivt, snarare än att enbart resonera kring nuläget. Hur väl det senare liknar det som kommer vet förstås ingen, men för att blicka in i framtiden har vi tagit hjälp av kunniga representanter för berörda myndigheter, intresseorganisationer och forskare. De har i organiserade ”spaningar” hjälpt oss att identifiera trender som den svenska viltförvaltningen behöver förhålla sig till. Några av trenderna kan vid första anblicken verka välbekanta och sedan länge belagda, men har på senare tid rönt ökad aktualitet, antingen genom att vi nu bättre kan se omfattningen av deras påverkan, eller för att behovet att möta dem med åtgärder har ökat. Dessa två sidor sammanfattar kommitténs arbete med framtidspaningarna.

Trend 1: Klimatfrågan – från insikt till handling

Scenario: Ett förändrat klimat kommer att ha stora effekter på samhälle och natur. En del är positiva, till exempel längre växtsäsong och möjlighet att odla nya grödor. Andra är negativa, till exempel en del växters och djurs svårigheter att anpassa sig. Vissa arter förväntas dö ut, andra koncentreras till vissa områden och nya arter vandrar in. Efterfrågan på biobaserade produkter från jord- och skogsbruk samt viltkött förväntas öka, vilket i sin tur ökar konkurrensen om mark och olika ekosystemtjänster.

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Ökande osäkerhet och sårbarhet för snabba förändringar gör det svårare att styra viltpopulationernas utveckling.
- Nya arter och nya grödor förändrar ”gamla” och skapar ”nya” ekosystem med okända egenskaper.
- Nya arter skapar konkurrenssituationer i förhållande till befintligt vilt.
- Nya sjukdomar som vandrar in påverkar både vilt och människor (zoonoser).
- Möjligheten till inventeringar och viss jakt påverkas av kortare vintersäsong och krympande arealer spårnö.

Trend 2: Behovet av helhetsperspektiv i tider av ökad specialisering

Scenario: Det blir starkare stöd för vikten av ett helhetsperspektiv i viltförvaltningen, för att bättre förstå: a) samband i tid och rum mellan olika mänskliga aktiviteter, b) påverkan på miljön och viltet och c) mänskligt välbefinnande. Detta utmanar i sin tur viltförvaltningens nuvarande sektorisering och specialisering.

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Helhetsperspektiv inom viltförvaltningen på exempelvis social-ekologiska system, ekosystemansatser och *one health* (hur smittor kan spridas mellan djur och människa) framstår som nödvändigt för att hantera naturens komplexitet, men även för att hantera avvägningar mellan olika intressen på olika nivåer.
- Behovet av helhetsperspektiv ställer nya krav på hur myndigheter organiseras och samarbetar.
- Behov av bredare samverkan och politisk samordning.

Trend 3. Digitalisering och automation

Scenario: Sakernas internet (*”internet of things”*) är redan här och vardagsföremål, men även maskiner, fordon och byggnader, får inbyggd elektronik och internetuppkoppling som gör att de kan styras via algoritmer eller utbyta data över nätet. På sikt automatiseras ännu fler arbetsuppgifter och service, och tjänster flyttar till nätet.

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Miljöövervakningen av djur och natur blir mer automatiserad och digitaliserad.
- Medborgare involveras i högre utsträckning i förvaltningen genom olika slags så kallad *citizen science*-övervakning. Samtidigt riskerar det individuella engagemanget att undermineras när alltmer sker digitalt.
- Ny teknik ger möjlighet till effektivare jakt och ökad avskjutning.

- Beroende på hur tekniken används kan den både öka och minska olycksriskerna vid jakt.
- Ny teknik ger möjlighet att via GPS och sensorer varna för vilt som passerar vägar, vilket minskar risken för olyckor. I förlängningen kan även viltet varnas eller skrämmas i väg per automatik när de närmar sig vägar, järnvägar, grödor eller tamboskap.
- På sikt skyddas tamboskap av ”virtuella stängsel” mot rovdjursangrepp.

Trend 4: Demografi

Scenario: Enligt SCB:s befolkningsprognos (2015–2060) väntas Sveriges befolkning öka från nuvarande 10,4 miljoner till 12,9 miljoner år 2060, samtidigt som dess sammansättning förändras till följd av ökad migration och allt fler äldre. Även på global nivå växer befolkningen, vilket ställer stora krav på framtidens livsmedels- och energiproduktion (se också ovan om ökad konkurrens om biobaserade råvaror från jord- och skogsbruk).

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Konkurrenten om mark och vatten ökar, vilket aktualiserar frågan ”Vad skapar vi plats för?”
- En åldrande och friskare befolkning kräver att viltvården, som till stor del bygger på frivillighet, och jakten som en del av viltförvaltningen, anpassas för att möta gruppen äldres förutsättningar att bidra och delta.
- En ökande andel nya svenskar med andra normer och värderingar ställer krav på ökade insatser för integration även inom viltförvaltningen.

Trend 5: Urbanisering

I Sverige antas befolkningstillväxten och nya arbetsplatser koncentreras till de tre storstadsregionerna. Kvinnor fortsätter att i högre utsträckning än män flytta från landsbygden. Polariseringen mellan stad och land förstärks, till exempel avseende demografi, fastighetsprisutveckling och servicetillgång. Den urbana befolkningen med en högre andel högutbildade tillägnar sig andra värderingar jämfört med dem som bor på landsbygden.

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Färre aktiva jägare (som bor nära sin jaktmark) tvingas ta ett större ansvar för viltförvaltningen och dess kringaktiviteter.
- Viltbruket, en aktiv viltförvaltning med ekonomisk avkastning, och naturturismen står för en ökande del av markanvändningen vid sidan av skogs- och jordbruk. Med ökat anspråk på samma mark för olika ändamål följer konflikter mellan olika intressen.
- Urbana normer och värderingar sätter större prägel på viltförvaltningen.
- Viltförvaltningen professionaliseras genom att de som inte bor på sin fastighet hyr in förvaltningstjänster.

Trend 6: Livsstil och beteende

En ökad medvetenhet om sambanden mellan hälsa, livsstil och miljö – och den egna identiteten – ställer krav på allt ifrån matproduktion och konsumtion, till vilket jobb man har, liksom vilka fritidsaktiviteter man utövar. Tidsandan präglas av att man söker det unika, det genuina, och arenor för eget inflytande och välbefinnande. Individualisering prioriteras framför kollektiva åtaganden.

Så kan viltförvaltningen påverkas:

- Att jaga blir alltmer en livsstil. De som har förutsättning och intresse köper egen mark. Andra köper en jaktupplevelse.
- Intresset för att bidra till det gemensamma minskar till förmån för den individuella upplevelsen.
- Det traditionella samhällskontraktet, där jakten utgör en social och platsberoende och i flera avseende kollektiv aktivitet för att förvalta en gemensam resurs, utmanas.
- Folk rörelser och föreningar med gemensamma mål och syften förlorar medlemmar, stöd och därmed legitimitet.

I de följande texterna (sidorna 13–19) fördjupar vi oss i trenderna, förutom trend 2 som utvecklas under rubriken ”Vem bestämmer över viltet?”. Med dessa fördjupningar vill vi göra trender och framtidspaningar mer levande och detaljrika, men också provocera till reflektion och diskussion.

Klimatet och viltförvaltningen

Ett varmare klimat kan ha stora konsekvenser för djur och natur. Livsmiljöer och populationer riskerar att försvinna helt, krympa eller flytta sig geografiskt. Utbredningsområden kommer att förändras. Inte minst påverkas den svenska fjällmiljön, där högre temperaturer, ett minskat snötäcke och en trädgräns som drar sig högre upp förväntas få omfattande negativa konsekvenser för många arter. Även årstidsförskjutningar, som i sin tur påverkar olika arters livscykel, kommer att ha stora effekter. Ett exempel är samspelet mellan växter och pollinerande insekter, något som i sin tur påverkar tillgången på föda för andra arter.

Eftersom våra klövmiltpopulationer har olika förmåga att hantera höga temperaturer sommartid, respektive att hantera snö och kyla vintertid, kommer klimatförändringarna att påskynda den pågående förändringen i utbredning och antal både negativt och positivt.

Ett mål för viltförvaltningen kan vara att vidmakthålla eller skapa starka och välmående ekosystem som har förmåga att bromsa de negativa klimateffekterna, samtidigt som de kan bidra till att begränsa våra koldioxidutsläpp. Att bevara och främja den biologiska mångfalden och våra ekosystem är därför en viktig del i klimatanpassningsarbetet. Det är också viktigt att öka beredskapen för att kunna hantera de positiva eller negativa effekter som kan uppstå när arter får en nordligare utbredning eller ökar i antal. Det kan röra sig om en viltanpassad skogsskötsel för att gynna produktionen av foder samtidigt som man avleder djuren från känsliga föryngringar. Det kan också handla om skötsel av kantzoner i jordbruket. I båda fallen kommer det att krävas mer samverkan mellan olika markägare, men även mellan markägare och jägare för att kunna hantera frågorna i ett landskapsperspektiv.

Flera av våra gåsararter hör till det vilt som gynns mest av kortare vintrar och högre tillgång på höstsådda grödor. En fortsatt klimatförändring kommer göra det ännu gynnsammare för fler gäss att tillbringa vintern i Sverige. Foto: Johan Månsson.

Digitalisering, teknik och viltförvaltning

Befintlig och framtida teknik kan ge en rad fördelar för jaktens utförande, framgång och påverkan på viltet. Hjälpmiddel som kikarsikten och hundpejlar ifrågasattes när de introducerades, men har accepterats och används nu i hög utsträckning. Nya hjälpmiddel som termiska och bildförstärkande sikten har på kort tid anammats och används nu flitigt i jakten på vildsvin.

När nya tekniska hjälpmiddel introduceras väcks ofta etiska frågeställningar om relationen mellan jägare och vilt. Det handlar om att hitta en avvägning mellan hjälpmiddel som underlättar jakten, utan att skapa onödigt lidande eller att på annat sätt utsätta viltet för mer skada än vid annan jakt. Det är också en avvägning mellan effektivare jakt och att inte skapa ett alltför stort tekniskt övertag för jägarna, vilket skulle kunna påverka samhällets syn på jakten.

Det är även möjligt att viltet i sig påverkas av den nya tekniken. Ett scenario är att störning med drönare kan påverka var viltet uppehåller sig. Ett annat

är att mörkersikten vid vildsvinsjakt blir så vanliga att vildsvinen uppsöker nya områden att vistas i. En konsekvens skulle kunna bli att viltet söker sig till områden där jakt inte bedrivs, exempelvis tätorter.

Även inom forskningen bidrar avancerad teknik till att kunna besvara komplexa forskningsfrågor. Drönare, kameror, sändare på djur och fåglar och DNA-teknik ger helt nya möjligheter. Populationsförändringar kommer att kunna förutses bättre än idag, både på kort och på längre sikt. Vår bild av hur en viss population ser ut och förändras kommer att förbättras och kan införlivas i förvaltningsplaner.

Med ny teknik och nya forskningsrön bör man kunna inventera, sätta upp mål och uppfylla målen på ett bättre sätt än tidigare. Rätt utnyttjat bör detta i sin tur kunna leda till ökad samsyn i viltförvaltningen. Det bör också vara möjligt att fatta beslut om förvaltningen för mindre geografiska områden än idag, vilket i sin tur kan medföra att vissa beslut kan fattas mer lokalt än idag.

Tekniska hjälpmiddel. Till vänster ett avancerat kikarsikte, till höger en åtelkamera. Foton: Viktor Ånöstam.

Demografi och viltförvaltning

En växande, åldrande och till följd av ökad migration mer heterogen befolkning i Sverige, men även globalt, kommer att ställa höga krav på framtidens livsmedels- och energiproduktion. Parallellt med detta kommer ett stort behov av omställning att uppstå för att möta klimatförändringar och krisen för den biologiska mångfalden. Det ställer krav å ena sidan på ökad produktion av livsmedel och energi, å andra sidan på minskad konsumtion av produkter som påverkar klimatet negativt. Det kommer också att öka konkurrensen om mark och vatten, samt om biobaserade produkter från jord- och skogsbruk. Frågor om vad vi skapar plats för i landskapet kommer att bli centrala och kräva omfattande avvägningar mellan olika behov och intressen. Beredskapen att hantera dessa förändringar behöver öka hos myndigheter och intresseorganisationer.

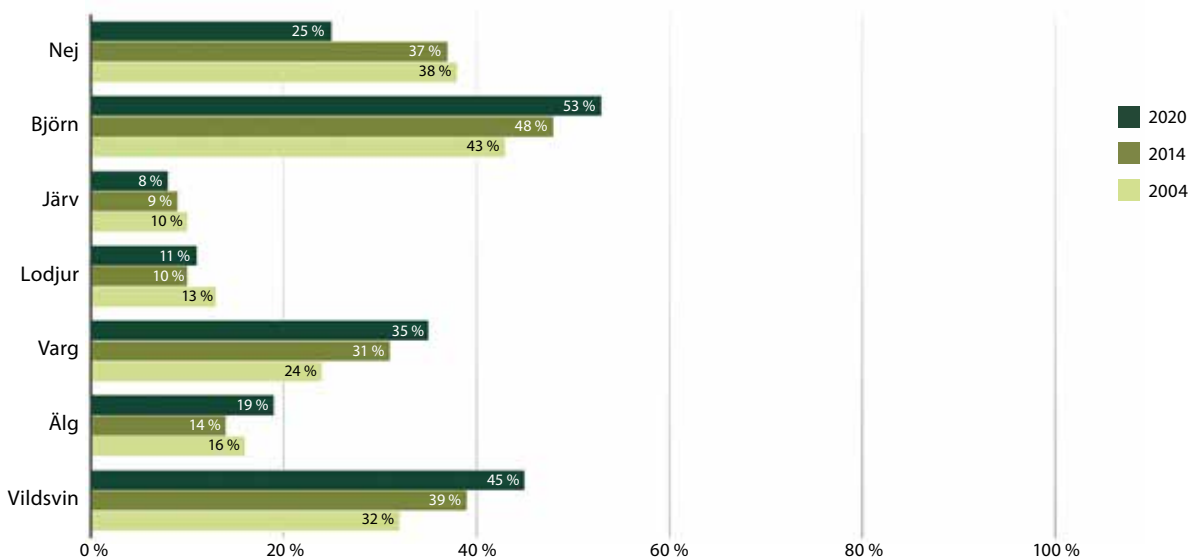
Den svenska viltförvaltningsmodellen, som till stor del bygger på frivillighet, kommer troligen att

behöva anpassas för att möta gruppen ”äldres” förutsättningar att kunna bidra och aktivt delta i förvaltningen. Det kan handla om alltifrån utformning av inventeringsmetoder till modern teknik och anpassning av jaktformer för att inkludera alla åldersgrupper.

Den ökande andelen medborgare som är uppvuxna i en stad eller i ett annat land och som har andra normer och värderingar rörande djur och natur än de som är uppvuxna på landsbygden kommer sannolikt också att ställa andra krav på viltförvaltningen. Mätningar av svenskarnas attityder till djur och natur visar att rädslan för att möta vilda djur ökar (se figur). När den första mätningen genomfördes 2004 uppgav 38 procent att de inte var rädda för att möta vilda djur. År 2020 var det endast 25 procent som angav att de inte var rädda. En orsak kan vara att våra vilda djur ökar i antal och i utbredning.

FINNS DET NÅGRA VILDA DJUR SOM DU ÄR RÄDD FÖR ATT MÖTA NÄR DU ÄR UTE I NATUREN?

Källa: En undersökning om djur och natur 2020, genomförd av Umeå universitet i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet och Lunds tekniska högskola. Skickades till 1 070 slumpmässigt utvalda personer i Sverige i åldern 18–65 år, svarsfrekvens 33 %.

Urbaniseringen och viltförvaltningen

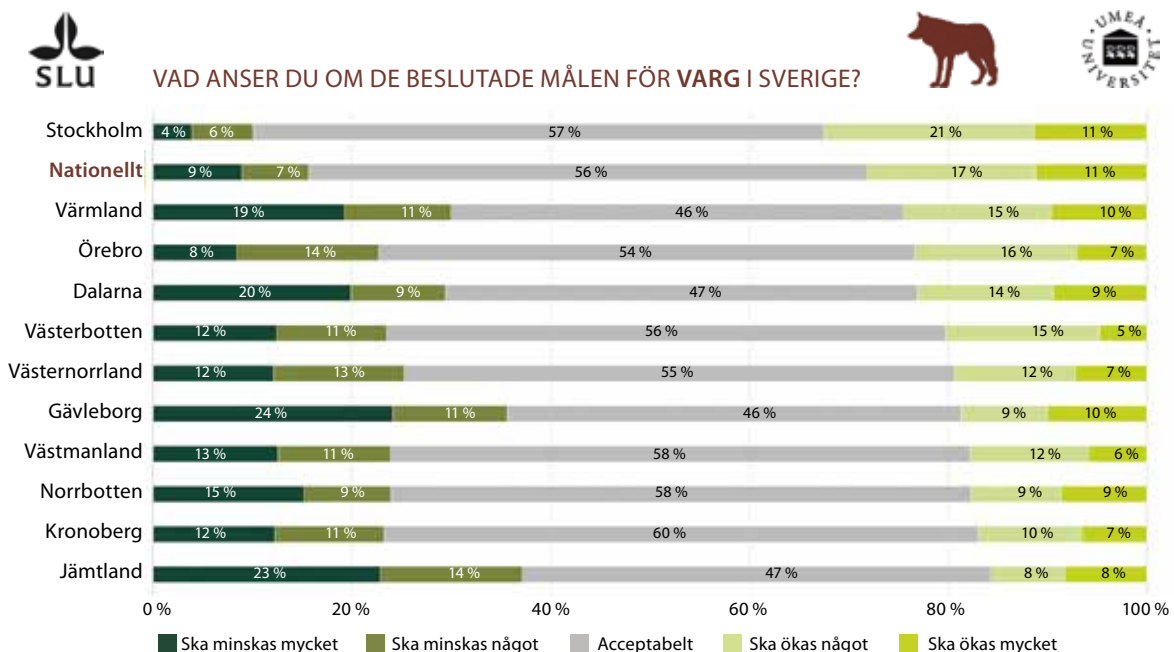
Även om statistiken visar att urbaniseringen i termer av befolkningsutveckling för närvarande inte sker på landsbygdens bekostnad utan genom invandring till Sverige, menar våra spanare att klyftan mellan stad och land sannolikt kommer att vidgas. Det kan bero på uppfattningen att städerna, även om de utgör centra för politiska beslut, ekonomisk tillväxt, forskning, kulturella och teknologiska framsteg, är beroende av naturresurser och skatteintäkter från landsbygden. Det väcker frågan om hur dessa ska fördelas mellan stad och land.

En följd av urbaniseringen är att de urbana normerna och föreställningarna om naturen förväntas sätta större prägel på politiska beslut om naturresursförvaltningen och därmed även viltförvaltningen.

I en undersökning av attityder till det politiskt fastställda målet om antalet vargar i Sverige framträder till exempel en tydlig polarisering mellan oli-

ka delar av landet. En majoritet av svenskarna anser att målet är acceptabelt, medan många som bor i Stockholms län vill att målet ska höjas något eller mycket (se figur nedan). Tvärtom anser samtidigt många som bor i län med varg att målet ska sänkas något eller mycket. Politiken, men även förvaltningen, behöver därför ha beredskap för att hantera den här typen av polarisering.

Mer konkret förväntas urbaniseringen också ha betydelse för vem som tar ansvar för viltförvaltningen. En växande andel av Sveriges jägare bor numera i städer och har yrken och en livsstil som kanske gör det svårt att vara medlem i ett traditionellt jaktlag, där krav på delaktighet och närvaro ställs. För dessa jägare finns möjligheten att köpa enskilda jaktarrangemang eller medlemskap i jaktklubbar där allt arbete lejs ut. Även utländska jägare lockas av detta. Beräkningar visar att ca 670 000 jägare i Europa

Källa: En undersökning om djur och natur 2020, genomförd av Umeå universitet i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet och Lunds tekniska högskola. Skickades till 28 000 slumpmässigt utvalda personer i Sverige i åldern 18–65 år, svarsfrekvens 35 %.

Frågan om antalet vargar i Sverige är föremål för betydande polarisering mellan olika delar av landet. Foto: Pixabay.

årligen åker utomlands för att jaga. Jaktturism kan för vissa markägare stå för betydande inkomster och skapa arbetstillfällen på landsbygden. Detta kan skapa finansiella möjligheter och incitament till olika typer av viltvårdande åtgärder och till en professionell förvaltning med viltpopulationer av god kvalitet.

Möjligheten att sälja jakt kan även bidra till att nettokostnaden för viltskador minskar, då sålda jakter som tidigare nämnts kan inbringa stora inkomster. Å andra sidan finns en problematik på marker där man av brukanderättsliga eller kunskapsmässiga anledningar inte har samma möjligheter att bedriva en viltförvaltning som kan finansieras med jaktturism. Dessa skillnader kan skapa konflikter.

Livsstil, beteende och viltförvaltning

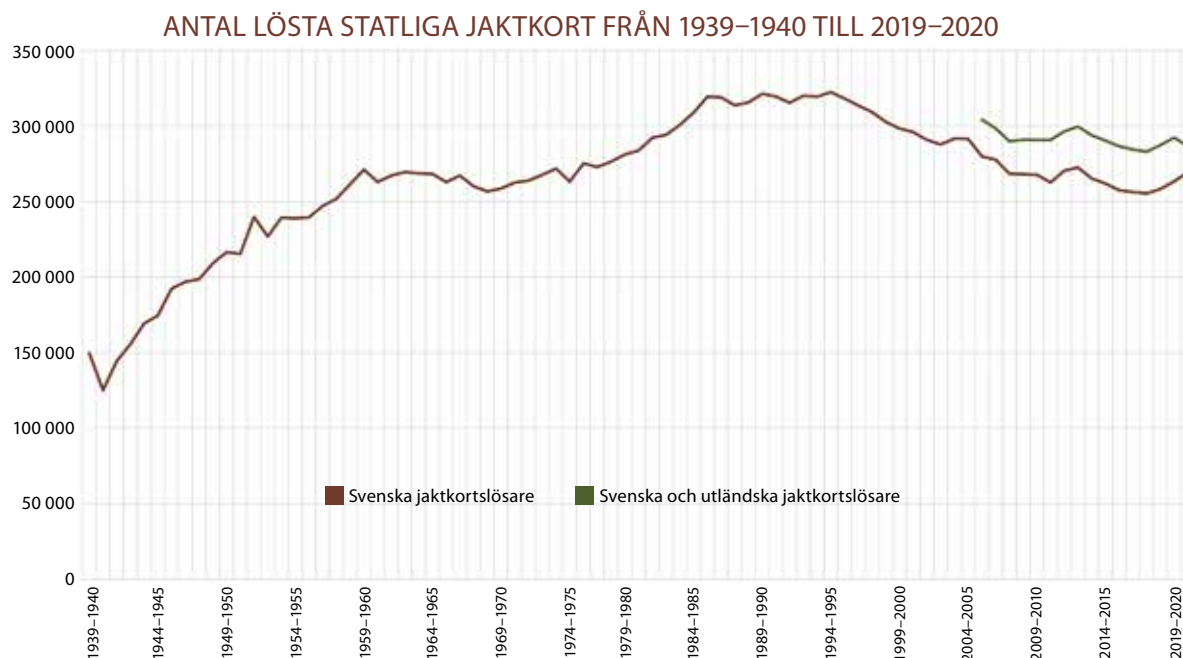
I framtiden förväntas jakt bli än mer av en livsstil för olika typer av jägare. Frågan är vilken beredskap det finns inom viltförvaltningen att möta en sådan utveckling. De senaste 10 åren har till exempel antalet personer som avlagt jägarexamen ökat från omkring 6 500 till cirka 10 000 per år.

Antalet som för första gången löst jaktkort har däremot varit i stort sett konstant; omkring 9 000 per jaktår. Ett skäl till att alla som är intresserade av jakt inte löser jaktkort och börjar jaga, är tillgången till jaktmark inklusive sociala nätverk. Här finns också skillnader mellan kvinnor och män. Kvinnor börjar i högre utsträckning än män att jaga av sociala skäl och löser exempelvis statligt jaktkort mindre regelbundet än män.

Generellt sett visar studier att det finns två huvudtyper av jägare: ”ekosystemförvaltaren” som ofta bor på landsbygden, har tillgång till egen mark och ett stort intresse att förvalta viltet, har tillgång till eget kött och en vilja att ta hand om ett arv

och föra detta vidare till barn och barnbarn. Ekosystemförvaltaren jagar regelbundet och är ofta involverad i förvaltningen. Den andra huvudtypen, ”rekreationsjägaren”, bor ofta i en stad, har inte alltid tillgång till egen mark, men kan ingå i jaktlag, köper tjänster eller har möjlighet att jaga med vänner och bekanta. Rekreationsjägaren jagar framför allt av intresse, men även av sociala skäl, inte alltid så regelbundet och deltar sällan i viltförvaltande åtgärder. Mycket pekar på att det är den senare typen, det vill säga rekreationsjägarna, som kommer att växa i antal i relation till ekosystemförvaltarna.

För att det traditionella ”viltets samhällskontrakt”, där jakten utgör en social och platsberoende och i flera avseende kollektiv aktivitet för att förvalta en gemensam resurs, inte ska utarmas i framtiden behöver strategier utvecklas för att inkludera fler av dem som vill men inte har möjlighet att jaga. På så sätt kan man bygga upp kunskap och vilja för ett gemensamt ansvar för förvaltningen.

Källa: Viltvårdsavgiften. En studie av svenskarnas vilja att betala det statliga jaktkortet. Max Eriksson, Katarina Hansson-Forman, Göran Ericsson, Camilla Sandström, Naturvårdsverket, Rapport 6853, november 2018; samt Viltförvaltningsenheten, Naturvårdsverket.

Jakt förväntas bli än mer av en livsstil för jägare i framtiden. Rekreativsjägare i Jämtlands fjällvärld. Foto: Lars Törner.

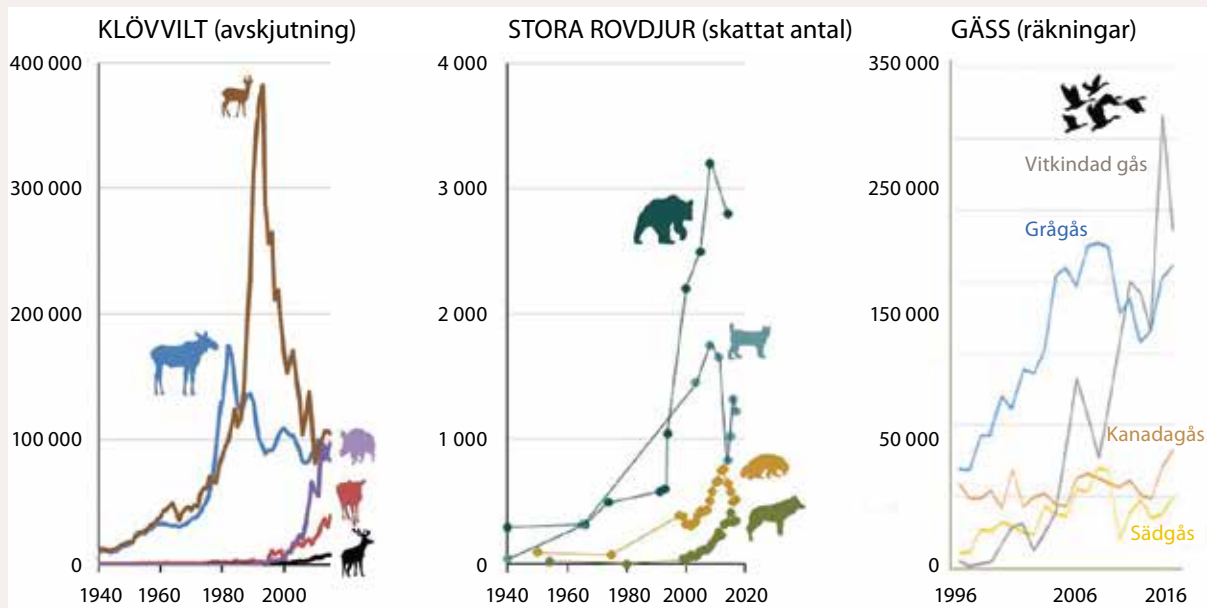
Foto: Walter Bieck.

Viltförvaltningens utmaningar

Att konflikter mellan mänskliga intressen ökar när viltpopulationerna växer är inget nytt. För klövviltets del har en sådan utveckling varit tydlig under hela efterkrigstiden. Vad gäller de stora rovdjuren och betande fåglar på jordbruksmark har ökningen och tillhörande konflikter kommit senare (se figur nedan). Orsakerna till de snabbt ökande viltpopulationerna skiljer sig mellan flera av arterna, men en generell drivkraft är att regleringar och förändringar i markanvändning skapat gynnsammare villkor för

viltet. Det bör dock noteras att figuren nedan också visar på en stor dynamik mellan åren, vilken kan bero på avskjutning men också ha helt naturliga orsaker.

Texten på sidorna 22–29 syftar till att ge en bakgrund till dagens konflikter där vilt är inblandat. Kommitténs uppdrag har dock varit att blicka framåt mot kommande årtionden och behovet av förvaltningsmodeller som kan hantera viltpopulationer i förändring.

Populationsutveckling för klövvilt, stora rovdjur och storfåglar. Källor: Svenska Jägareförbundets viltövervakning, Viltskadecenter, Danell m.fl. 2016a, b, Skandinaviska björnprojektet, Gåsräkningarna vid Lunds universitet. Reproducerad med tillstånd från författarna.

Källa: Viltets ekosystemtjänster. En kunskapsmanställning. Fredrik Widemo, Bodil Elmhagen, Niklas Liljebäck, Rapport 6889, juli 2019, Naturvårdsverket.

Utmaningar i förvaltningen av älg och övrigt klövvilt

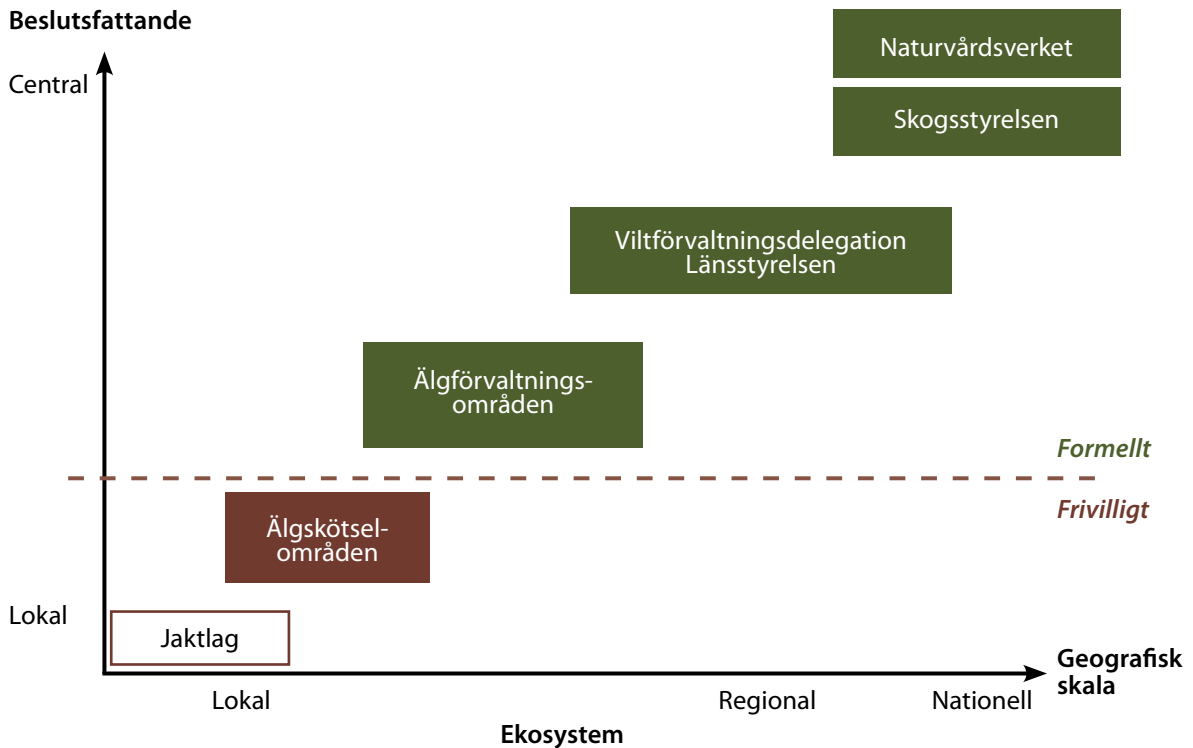
Grunden till dagens förvaltningsstruktur och värdegrund lades 1938 när Svenska Jägareförbundet fick statens uppdrag att leda den praktiska viltvården i Sverige. I uppdraget låg tidigt att genom utbildning av jägarna och via samverkan mellan små och stora markägare skulle viltet kunna återkomma. Jakten reglerades så att viltet skulle få jagas i takt med att populationerna ökade i antal och utbredning.

Jaktvårdsområden (numera "viltvårdsområden") etablerades när markägare slog ihop sina jaktmarker för en bättre samordning av jakt och viltvård. Ursprungligen var en av de viktigaste målsättningarna med ett viltvårdsområde att samordna älgjak-

ten. Tanken med samordningen levde vidare till 1960-talet, då försök med helt reglerad älgjakt inleddes, vilket pågick till 1987.

Den nya jaktlagstiftningen 1988 och regleringen därefter har haft fokus på samverkan och frivillighet för att hantera viltets positiva såväl som negativa påverkan. Under tidigt 2000-tal började älg- och flerartsförvaltningen att utvecklas mot ett adaptivt och strukturerat arbetssätt. Från 2012 infördes en adaptiv älgförvaltning med tydliga förvaltningsnivåer (se figuren) där älgskötselområden implementerar förvaltningen på lokal nivå med hjälp av olika jaktlag. Älgförvaltningsgrupper koordine-

ÄLGFÖRVALTNINGENS OLIKA NIVÅER

Älgförvaltningens olika nivåer. Källa: Sandström, C., Dressel, S., Ericsson, G. 2011. Formell och frivillig samverkan i älgförvaltningen. Fakta Skog – Rön från Sveriges lantbruksuniversitet Nr 22, 2011.

rar jakten på ekosystemnivå medan länsstyrelsen inklusive viltförvaltningsdelegationen (VFD) har det regionala ansvaret för älgförvaltningen. Naturvårdsverket är ansvarig nationell myndighet för vilt och jakt och övervakar och samordnar den adaptiva älgförvaltningen.

Älg- och klövviltförvaltningens inbyggda utmaningar

En utmaning med dagens viltförvaltning är att den i huvudsak vilar på frivillighet och samverkan mellan markägare och jägare. Ytterligare en utmaning är att den från att enbart ha fokuserat på att återskapa goda förutsättningar för älgen, sedan 1980-talet också handlat om betesskador på skog och om viltolyckor, till att idag (2020-tal) hantera att älgarna mer och mer uppträder sida vid sida med dovhjort, kronhjort och vildsvin. I delar av landet är närvaro och predation av varg och björn ytterligare ett problem för den nu regionaliserade förvaltningen av vilt. Dessutom skiljer sig markägandet över landet, med skogsbolag med stora innehav av mark i norr, renskötsel på cirka 50 procent av landets yta och jordbruk i södra Sverige som kräver anpassning av förvaltningen.

I den adaptiva förvaltningen som introducerades 2012 är lärande en ständigt pågående process. I förvaltningen planeras åtgärder som följs upp och justeras kontinuerligt mot uppsatta mål för att bygga kunskap. Det behövs inventeringar för att fånga upp förändringarna. Utifrån kunskapen som inventeringarna ger kan mål fastställas och åtgärder vidtas för att nå målen. Studier visar att över 60 procent av ledamöterna i landets 131 älgförvaltningsområden bedömer att det finns tillräcklig kunskap om mängden älg och om kvaliteten på populationen för att kunna fatta välgrundade beslut. En fjärdedel av ledamöterna är emellertid av motsatt uppfattning, vilket pekar på behovet av att fortsätta att bygga upp kunskapen i förvaltningen.

Vad gäller förekomsten av övriga klövviltarter som dovhjort, kronhjort, rådjur och vildsvin, anser drygt 40 procent av ledamöterna i älgförvaltningsgrupperna att det finns tillräcklig kunskap om övriga klövviltarter och samspelet mellan klövviltarterna. Knappt 30 procent är av motsatt uppfattning och 30 procent av ledamöterna svarar varken eller. Här finns således en skillnad i uppfattning vad gäller kunskap om älgen och kunskap om de övriga klöv-

viltarterna och hur de samspelar mellan varandra, vilket ytterligare pekar på behovet av kunskapsuppbyggnad rörande förutsättningarna för flerartsförvaltning.

Tänkbara lösningar

Tänkbara lösningar för att hantera problemen i förvaltningen av klövvilt inkluderar med andra ord kunskapshöjande åtgärder, särskilt när det gäller samspelet mellan älgen och andra klövviltarter. Detsamma gäller kunskapen om tillgängligt foder i landskapet och betetrycket på skog och grödor. Knappt hälften av ledamöterna i älgförvaltningsområdena anser till exempel att det finns tillräckligt med kunskap om betetryck på grödor. Det krävs även mer kunskap om hur man kan effektivisera själva jakten och därmed uppnå de mål som fastställs inom förvaltningen. Betydelsen av samverkan om en gemensam målbild för viltpopulationernas utveckling, samt en gemensam uppfattning om viltpopulationernas nuvarande storlek mellan jägare, markägare och grannar kan i det sammanhanget inte underskattas. Här har inte minst goda ledaregenskaper inom till exempel älgförvaltningsgrupperna visat sig ha avgörande betydelse för att nå målen i förvaltningen.

Älgko på villatomt. Foto: Eva Thörnelöf.

Utmaningar i förvaltningen av gäss och tranor

Sekler av hård jakt och förlust av naturliga biotoper ledde till att de flesta av Europas gäspopulationer låg på historiskt låga nivåer i mitten av 1900-talet. Att avhjälpa denna "historiska skuld" blev därför ett fokus i viltförvaltningen, även i Sverige. Jakten reglerades framgångsrikt och med tiden växte ett nätverk av skyddade naturområden fram, främst sådana som är viktiga för gäss under flyttningarna och genom vintern.

Gässens återhämtning var först långsam, men sedan 1980-talet har flera av våra arter ökat markant (se figur sidan 21). Viktiga orsaker till att ökningen fortsatt länge är ett sjunkande jakttryck (per gås) och att jordbrukslandskapet förändrats så att det erbjuder gässen föda som nästan alltid är mer attraktiv än deras naturliga föda.

Vi har därför med tiden fått en situation med fler gäss än någonsin på svensk jordbruksmark. Detta skapar ibland konflikt, där vissa gårdar och områden åsamkas kännbara skörde förluster. Att minska dessa är numera en prioritet för både förvaltning och forskning.

Gäsförvaltningens inbyggda utmaningar

Gäss på jordbruksmark innebär stora besvär för förvaltningen. Grågås, kanadagås och vitkindad gås står för merparten av alla skador, men vi har ytterligare sex gåsararter som inte skapar konflikt och vars populationer i några fall snarast behöver hjälp att växa.

Gäss är generellt flyttfåglar som rör sig över nationsgränserna. Därmed är de en delad resurs där både skydd och avskjutning måste ske i samarbete med andra länder. Denna rörlighet skapar en problematisk situation också inom Sverige, eftersom många förvaltningsåtgärder måste utföras lokalt trots att gässen rör sig över stora områden.

Med tiden har också betande tranor och svanar ibland hamnat i konflikt med jordbruket. Dessa fåglar, liksom den numera mycket talrika vitkindade gåsen, omfattas inte av allmän jakt, vilket gör att det saknas verktyg att minska bestånden om man skulle vilja det.

Vi har idag fler gäss längre tid än någonsin förr på jordbruksmark. I vissa områden kan detta skapa avsevärt skörde bortfall och därmed konflikt. Foto: Johan Månsson.

Ett grundläggande dilemma är att ”motorn” bakom de talrika arternas fortsatta tillväxt – överflödet av mat i jordbrukslandskapet – kommer att finnas kvar. Om fortsatta klimatförändringar innebär att arealen vintergröna grödor ökar och expanderar norrut, kommer det att gynna fortsatt tillväxt av gäsbestånden.

Tänkbara lösningar

Inom ramen för EU och AEWA (African-Eurasian Migratory Waterbird Agreement) pågår arbete för att ta fram internationella förvaltningsplaner för Europas gäss. Detta och ett förstärkt internationellt samarbete inom beståndsövervakning är förutsättningar för samsyn mellan de berörda nationerna, så att effektiva förvaltningsåtgärder kan komma till stånd. Det finns lovande exempel; den internationella förvaltningsplanen för spetsbergsgås har en bred förankring i de berörda länderna och den har lett till en beståndsminskning mot den överenskomna målnivån.

För att förvaltningen ska kunna anpassas snabbare till lokala och nationella förhållanden argumenterar flera aktörer för en mindre rigid jaktlagstiftning vad gäller vissa arter.

I Sverige och utomlands pågår forskning med syfte att reducera konflikterna med gäss på jordbruksmark. Ny kunskap är på väg som visar hur gässen rör sig och vilka grödor de föredrar under olika årstider. Forskningen berör också hur vi bättre ska kunna styra gässen i landskapet, olika skrämselfårgårders effektivitet, samt olika intressegruppers inställning till gäss och hur konflikten bäst kan lösas.

Att göra jordbruksgrödor mindre attraktiva för gäss, svanar och tranor är svårt. På kort sikt kan forskningen bidra med effektivare skrämselfårgårdar och med råd om hur såddtidpunkt, grödval och fältens utseende kan anpassas. På längre sikt kan växtförädling bidra till att göra grödor mindre attraktiva för gäss, men detta är ett långsiktigt arbete med okänd finansieringsvilja.

Gäss är ofta svårjagade. I den mån man vill minska bestånden av vissa arter behöver jägare samarbeta effektivare med varandra över ägogränser och fler lantbrukare behöver göra sina marker tillgängliga för gäs jakt. Utöver detta finns en stor utmaning i att rent allmänt öka intresset för gäs jakt samt att förbättra efterfrågan och tillvaratagandet av bytet.

Den internationella förvaltningsplanen för spetsbergsgås är ett bra exempel på samordning mellan länder som lett till beståndsminskning. Foto: Duncan Brown [CC BY 2.0].

Utmaningar i förvaltningen av rovdjur

Historiskt sett har rovdjuren jagats för att vi ska få tillgång till deras pälsar, för att de dödar tamdjur och därmed påverkar förutsättningarna för människornas överlevnad, men också för att en del människor var rädda för dem. Jakten på rovdjur var som allra mest omfattande fram till mitten av 1800-talet. Det ledde till att det i mitten av 1900-talet endast fanns några hundra björnar, järvar och lodjur kvar och att vargen ansågs vara utrotad i Sverige.

Från mitten av 1900-talet fridlystes rovdjuren vilket medförde att populationerna började växa igen. Från och med 2001 finns en samlad rovdjurspolitik som innebär att Sveriges förvaltning av de stora rovdjuren – björn, järv, lodjur och varg – sker i enlighet med internationella konventioner, EU:s art- och habitatdirektiv, samt nationella och regionala förvaltningsplaner. Förvaltningen baseras på politiska beslut om målsättningar om populationsstorlek och utbredning, så kallad ”gynnsam bevarandestatus”, samt om samexistens mellan rovdjur, människa, husdjur och tamren.

Rovdjursförvaltningens inneboende utmaningar

Den centrala utmaningen i förvaltningen är att hantera politikens inneboende målkonflikt mellan bevarande av rovdjuren och fortsatt möjlighet att bedriva rennärning, boskapsskötsel och jakt. Här finns det delade meningar om hur många rovdjur som ska få finnas i Sverige, var de ska tillåtas breda ut sig, men också i vilken utsträckning som rovdjuren

ska förvaltas aktivt genom till exempel geografisk zoner, skydds jakt och licensjakt för att hantera målkonflikten.

Ytterligare en svår fråga är på vilken nivå som förvaltningen av rovdjuren bör och kan ske. Den pågående regionaliseringen av förvaltningen syftar till att öka rovdjurspolitikens legitimitet men även till att skapa ökad flexibilitet när det gäller att hantera konflikter. Regionaliseringen förutsätter emellertid en omfattande samverkan över länsgränserna. Den förutsätter även nationell övervakning av det totala antalet rovdjur, vilket har medfört att regionala beslut överprövats av Naturvårdsverket.

Tänkbara lösningar

Det finns en rad olika styrmedel och verktyg för att hantera rovdjurspolitikens inneboende målkonflikt. Det rör sig om alltifrån ekonomisk ersättning för förlorade tamdjur, bidrag till rovdjurssäkra stängsel, men även skydds jakt för att hantera enskilda problemdjur och licensjakt i populationsbegränsande syfte. För renskötselområdet beslutade riksdagen redan 2013 att det ska finnas toleransnivåer för skador på ren orsakade av rovdjur. Rennäringen ska inte behöva tåla mer än 10 procent i förluster. Toleransnivåeverktyget har ännu inte implementerats i praktiken. Det är viktigt att utveckla fler verktyg för att hantera konflikterna, men även att implementera redan fattade beslut för att skapa legitimitet för politik och förvaltning. Det innefattar även det politiska beslutet att regionalisera förvaltningen.

Den samlade rovdjursförvaltningen i Sverige har gynnsam bevarandestatus som mål. Foton: järv – Hans Veth, lodjur – Duncan Brown.

Utmaningar i förvaltningen av nya främmande och potentiellt invasiva viltarter i Sverige

Utvecklingen i Sverige för jaktbara fåglar och däggdjur är generellt positiv. Nutida data och historiska källor pekar sammantaget på att vi inte haft lika mycket vilt på flera hundra år. Orsakerna bakom återkomsten är flera: reglering av jakt, återskapande av biotoper, förändrade brukningsformer inom jord- och skogsbruk och internationell samordning av bevarandearbete.

Om vi ser in i kristallkulan och funderar på vilka nya viltarter som kan vara på väg till Sverige finns det ett antal som redan ”nästan är här”. Hur snabbt de kan tänkas komma och om de etablerar sig beror på vad som sker i våra grannländer, hur vi och de länderna lyckas samarbeta för att förhindra etablering av invasiva arter – och hur opinionen i Sverige och andra länder ställer sig till att en art förhindras att etablera sig.

För viltförvaltningen och samhället i stort finns här ett dilemma att hantera. Vilka förändringar i faunan är naturliga? Några arter har tidigare inte funnits på vår kontinent och har kommit till Sverige med hjälp av människan – andra arter finns av helt naturliga skäl redan nära Sverige och kan ta sig över gränserna utan hjälp. Vi ser dem som nya, men har arter som kan ta sig hit för egen maskin mer hemortsrätt än dem som vi människor hjälper?

Här presenterar vi några viltarter som troligen kommer att etablera sig i Sverige ganska snart. Det handlar både om sådana som kommer långt bortifrån och sådana som är en naturlig del av Europas fauna. De första två har människan hjälpt över Atlanten.

Vitsvanshjort infördes till Finland från USA 1934 och 1984. Sedan dess har den ökat kraftigt och jaktåret 2019/2020 sköts fler vitsvanshjortar än älgar i Finland. Kärnområdet för dagens population sträcker sig från sydkusten till Österbotten, ungefär i jämnhöjd med Umeå. Observationer görs dock i Uleåborgstrakten och norr därom. Om klimatförändringar medför en kortare säsong med bety-

dande snödjup kommer vitsvanshjorten troligen på sikt att runda Bottenviken och komma in i Sverige österifrån. Den första och hittills enda dokumenterade vitsvanshjorten i Sverige sköts i Juoksengi, Tornedalen, i november 2008. En etablering av vitsvanshjorten kan påverka rådjurens antal och utbredning, samt ytterligare bidra till födokonkurrens inom gruppen hjortar.

Vitsvanshjort. Foto: Scott Bauer [Public domain].

Tvättbjörn. Foto: Guillaume Bourdages.

Tvättbjörnen hör naturligt hemma i Nordamerika och infördes till Centraleuropa i mitten av 1900-talet. Tvättbjörnen förväntas snart etablera sig i Sverige

givet att klimatförändringarna fortgår. Tyskland har en stor och etablerad population med en betydande avskjutning. Arten förekommer i dag regelbundet i Danmark. Precis som flera av de potentiella nya arterna i Sveriges fauna är tvättbjörnen anpassningsbar och finns i människans närhet i både stad och land. Enligt SLU:s Artfakta finns bara ett bekräftat fynd i Sverige, från Falsterbo 2014. En etablering av tvättbjörn i Sverige skulle medföra att vi får ett till allätande mindre rovdjur som i viss mån kommer att konkurrera med grävling och mård.

De följande två arterna förekommer naturligt i Sveriges närområde.

Stenmård bekräftades i Sverige i mars 2018. Hittills har ett 20-tal fynd gjorts och de är koncentrerade till Bromölla i nordöstra Skåne. DNA-analyser tyder på att det är endast en hona som invandrat och därefter fått avkomma eller att hon parat sig med flera hannar i området. Det är ännu inte helt klarlagt att arten är etablerad i Sverige. Stenmården finns naturligt i Danmark. Till skillnad mot skogsmården lever stenmården mer av vegetabilisk föda och den verkar vara mer anpassningsbar till människan och våra verksamheter.

Stenmård. Foto: Bohuš Čícel [CC BY-SA 3.0].

Guldschakal kan bli det nästa landlevande rovdjuret som etablerar sig. Fram till idag finns inga dokumenterade fynd i Sverige. Arten finns i delar av i Danmark. I Finland finns en bekräftad observation från 2019 och en trolig observation gjordes 2020 i Nordnorge. Guldschakalen tillhör familjen hunddjur och är nära släkt med varg. Liksom vargar lever de i grupp och bildar revir. Den ekologiska påverkan kan bli att den tränger undan rödräven.

Guldschakal. Foto: Charles J. Sharp [CC BY-SA 4.0].

Fåglar innebär en särskild utmaning eftersom de har stor spridningsförmåga. Traditionellt ses arter som hör till ordningarna andfåglar och hönsfåglar som fågelvilt i den bemärkelsen att de jagats eller jagas. Två inhemska europeiska sådana arter som häckar nära Sverige och som mycket väl kan bilda bestånd i landet genom naturlig invandring är **bläsgås** och **rödhuvas dykand**.

Bläsgås. Foto: ©Hans Hillewaert [CC BY-SA 4.0].

Rödhuvas dykand. Foto: Diliff [CC BY-SA 3.0].

Också flera arter som har förts till vår kontinent av människan kan med ett mildare klimat vandra in på sikt. Bland dem finns **svart svan** (ursprungligen från Australien), **snögås** (Nordamerika), **stripigås** och

Svart svan. Foto: Ivar Leidus [CC BY-SA 3.0].

Snögås. Foto: Andrew C [CC BY 2.0].

Stripgås. Foto: Richard Bartz [CC BY-SA 2.5].

Mandarinand. Foto: Arpingstone [Public domain].

mandarinand (Asien), vilka alla redan har etablerade bestånd i våra grannländer. De flesta av dessa arter visar tendens till att bli invasiva, det vill säga expandera på inhemska arters bekostnad.

Nilgäsen, som ursprungligen kommer från Afrika, är den art som på senare tid visat starkast tillväxt i närområdet och den har stor invasiv potential. Nilgås togs till England som parkfågel redan på 1600-talet, men började sprida sig på allvar för ungefär 50 år sedan. Nu häckar den i stora delar av Västeuropa, ökar med ca 17 procent per år och bedöms där ha ett totalt bestånd på en bra bit över 30 000 par. Den är vanlig i grannländer som Danmark och Tyskland. Nilgäsen har häckat flera gånger och är i Götaland, främst i Skåne. Försök på kontinenten att reducera beståndet genom jakt har inte givit större effekt. Det finns ingen bra kunskap om vilka konsekvenser en etablering skulle kunna ha för våra inhemska gäss och änder.

Nilgås. Foto: Charles J. Sharp [CC BY-SA 4.0].

På sidan 57 finns lästips för dig som vill lära dig mer om vilka arter som är på väg till Sverige.

Foto: Pixabay.

Vem bestämmer över viltet?

En återkommande fråga i Viltförvaltningskommitténs framtidsspaningar, seminarier och möten har varit vem och vilka som egentligen har rådighet (bestämmanderätt) över viltet och därigenom inflytande över hur populationerna utvecklas. Det har visat sig att frågan inte är helt enkel att besvara. Svaret kan bero på vilken art eller grupp av arter det rör sig om, vilken skala eller samhällsnivå som är berörd, samt på om det finns många eller få av arten. När vi jämför med andra länder visar det sig också att synen på vem eller vilka som har rådighet över viltet varierar. I vissa länder är viltet en offentlig angelägenhet, i andra är det i privat ägo. En central och betydelsefull fråga är således vem eller vilka som kommer ha rådighet över viltet i framtiden. Det är avgörande för möjligheterna att styra eller reglera populationer.

Viltförvaltningskommittén genomförde ett rundabordssamtal i november 2020 för att diskutera denna komplexa fråga och för att identifiera styrkor och svagheter i den nuvarande lagstiftningen och förvaltningsstrukturen. Vi diskuterade också, givet framtida utmaningar, eventuella behov av att förändra rådigheten. En förenklad nutidsbild är att förvaltningen av fåglar påverkas av internationella överenskommelser, rovdjuren av gemensam EU-lagstiftning, medan klövvilt och småvilt i huvudsak påverkas av lagar och beslut på nationell (svensk) och lokal nivå. Det försvårar en helhetssyn och även en sammanhållen flerartsförvaltning.

Globala överenskommelser

Under senare delen av 1900-talet etablerades flera internationella konventioner, avtal och överenskommelser ämnade att värna arter och biologisk mångfald. Sverige har anslutit sig till uppskattningsvis ett 40-tal som berör viltförvaltningen. Rådigheten ligger ytterst hos den svenska staten som kan välja att infoga överenskommelserna i svensk lagstiftning eller stimulera till måluppfyllnad på annat sätt. Om Sverige inte lyckas uppfylla överenskomna mål eller åtgärder finns inga egentliga sanktioner, utan resultatet blir snarast ett fläckt rykte.

EU-lagstiftning

Sedan 1995 omfattas Sverige av EU:s lagstiftning. Förordningar är direktverkande medan direktiv implementeras genom nationell lagstiftning. För viltförvaltningen är det främst EU:s art- och habitatdirektiv samt fågeldirektivet med bilagor som gäller. Ett bekymmer är att få dessa följsamma när viltpopulationerna förändras och när behovet ökar av helhetssyn i förvaltningen. Bilagorna uppfattas idag av många som stelbenta och icke-flexibla. Till exempel är en kontrollerad minskning av en viltpopulation genom jakt svår att hantera i bedömning av artens tillstånd (genom gynnsam bevarandestatus) och i den svenska Rödlistan. En genom jakt planerad minskning av en population ska rimligen inte leda till att artens bevarandestatus försämras (jämför älgen som nästan blev rödlistad). Brott mot EU-lagstiftningen kan leda till att Sverige råkar ut för sanktioner.

Inom EU styr den gemensamma jordbrukspolitiken (CAP) regleringen inom jordbruksnäringen genom ersättningar och bidrag, vilka i sin tur påverkar näringens utveckling. Ett exempel har varit svårigheter för Sverige att helt finansiera förebyggande åtgärder mot rovdjursangrepp. Detta löstes dock 2021 genom beslut i EU. Dessutom gäller EU:s statsstödsregler som begränsar på vilket sätt staten kan stödja näringar finansiellt. EU har ännu ingen gemensam skogspolitik men flera direktiv påverkar och griper in i den svenska skogsförvaltningen. Det gäller såväl art- och habitatdirektivet, fågeldirektivet som ramdirektivet för vatten, vilka i sin tur påverkar förutsättningar för förvaltningen av vilt.

Rådigheten över viltförvaltningen i Sverige

I princip har svenska staten den yttersta rådigheten över landets viltförvaltning genom att riksdagen stiftar lagar och antar årliga budgetar för statens utgifter. Regeringen utfärdar förordningar och styr myndigheterna som i sin tur sedan självständigt genomför sina uppdrag, utfärdar föreskrifter, fördelar

medel och bidrag, samt följer upp verksamheterna. Förutom lagstiftning används styrmedel i form av ekonomiska incitament (skatteregler, bidrag samt viltskadeersättningar) och information/kommunikation för att nå uppsatta mål på olika nivåer.

Sedan slutet av 1900-talet har staten fattat ett flertal beslut som format dagens viltförvaltning. Ett exempel är den ändring av jaktlagen som genomfördes 1967. Då ersattes ett system med fridlysningar med bestämmelsen att alla däggdjur och fåglar är fredade under all annan tid än den då jakt uttryckligen är tillåten enligt jaktförordningen. Ett annat exempel är när riksdagen 1988 beslöt att vildsvinet skulle betraktas som en ursprunglig art i den svenska faunan och förvaltas som en sådan. Som nämnts tidigare beslutades 1992 om en ny älgförvaltning med möjlighet att bilda älgskötselområden, samt slopade möjligheter att få ersättning för älgskador. Viltvårdsnämnder och regionala rovdjursgrupper ersattes 2010 av viltförvaltningsdelegationen och 2012 indelades länen i älgförvaltningsområden. Att kunna förvalta viltet genom jakt kräver således undantag från grundregeln att alla viltarter är fredade. Det

är regeringen som i jaktförordningen beslutar om allmänna jakttider samt bestämmelser för licensjakt och skyddsjakt. Naturvårdsverket, i egenskap av jaktmyndighet, utfärdar detaljerade föreskrifter i olika avseenden samt delegerar i förekommande fall vissa beslut till länsstyrelserna.

För Sverige med numera historiskt stora populationer av flera viltarter har utmaningen för viltförvaltningen förändrats. Från att under lång tid haft fokus på att stärka populationerna har den för vissa arter gått till att hitta former för en förvaltning som kan kontrollera och ibland decimera populationerna, där jakt är en metod.

Den svenska politiken har under 2000-talet präglats av regionalisering genom att flytta beslut närmare dem som berörs, vilket många ser som positivt. Samtidigt har det fragmenterat förvaltningen och det händer att regionala beslut överprövas av Naturvårdsverket. Detta har uppfattats som att rådigheten finns formellt på pappret, men inte på lokal nivå i praktiken. Markägare eller jägare har då känt sig maktlösa.

Riksdagen beslöt 1988 att vildsvin skulle betraktas som en ursprunglig art i den svenska faunan och förvaltas som en sådan. Idag utgör vildsvin ett problem även i tätorter. Foto: Leonhard Lenz [CC BY-SA 4.0].

Från bevarande till aktiv och adaptiv förvaltning

Grunderna till dagens viltförvaltning lades i början av 1900-talet, när många arter på grund av bristande förvaltning utarmats. Älgen var till exempel mer eller mindre borta i Sverige, vilket gällde även dov-, kronhjort och vildsvin. Den jaktlagstiftning som utformades på 1930-talet innebar slutet på så kallade enmansjakter, med till exempel fällor och giller som vanliga jaktmedel, och därmed även jaktens betydelse som källa till försörjning och inkomst. Den var också början till en mer organiserad form av förvaltning med fokus på viltvårdande åtgärder (se sidorna 31–32) i samverkan mellan markägare.

Under mellankrigstiden och särskilt efter andra världskriget inföll en viktig brytpunkt för svensk viltförvaltning, men även för markanvändningen i stort. Jordbruket och skogsbruket rationaliserades och inte minst skogsbruket blev mer storskaligt och allomfattande. Detta medförde att markägarna, som tidigare ofta kombinerade jord- och skogsbruk med jakt för sin egen försörjning, i stället blev mer specialiserade och inriktade på att producera efterfrågade och ekonomiskt lönsamma skogs- eller jordbruksprodukter.

I slutet av 1900-talet när viltpopulationerna vuxit i storlek och utbredning, bland annat som en följd av lagstiftningen och viltvårdande regleringar har också konkurrensen om markanvändningen ökat, jaktens roll förändrats, samt att en rad andra intressen också gör anspråk på marken, inte minst naturvård, naturturism, bebyggelse och energiproduktion. Omfattande ekonomiska värden, men även ekologiska och sociala värden ställs därför mot varandra, en trend som antas förstärkas över tid som en följd av till exempel urbanisering (se sidorna 16–17).

En konsekvens av att dessa värden ställs mot varandra är att det uppstår omfattande betesskador på grödor och ungskog, med såväl produktions- som kvalitetsbortfall som följd. Ett ekonomiskt bortfall drabbar markägaren, alternativt jordbruksarrendatorn, men det har också samhällsekonomiska konsekvenser.

De skadekostnader som vilt orsakar på växande grödor och skogsplanteringar överstiger inte sällan värdet av jakten. Samtidigt har det skett en markant ökning av jaktvärdet framför allt i de södra delarna av landet. Därför är sannolikt flertalet markägare beredda att acceptera vissa skador på sina åkrar eller i sin skog då de vilda djuren har en naturlig hemortsrätt i landskapet och jakten har ett betydande socialt värde. Utmaningen nu och i framtiden – givet de trender vi har identifierat – är att finna en balans mellan olika verksamheter och att hantera den asymmetri i termer av intäkter och kostnader som finns mellan olika markägare och verksamheter.

Enligt Naturvårdsverkets viltförvaltningsstrategi ska viltet förvaltas hållbart och adaptivt genom att det finns en balans mellan brukande och bevarande, för att på så sätt hantera både möjligheter och problem som viltet orsakar. Mycket tyder på att Sverige behöver utveckla nya former för viltförvaltningen om strategin ska kunna uppnås, men också för att kunna styra markanvändningen mer effektivt och minska konflikter.

I Viltförvaltningskommittén har vi identifierat några intressanta fall där man jobbar aktivt med att hantera dessa konflikter. Vi låter därför några företrädare för olika intressen komma till tals i intervjuform för att belysa möjliga lösningar, men även för att identifiera brister i nuvarande förvaltning.

Foto: Holger Ellgaard [CC BY-SA 4.0].

Barksätter med fokus på vilt-, jord- och skogsbruk

Barksätters egendom ligger strax utanför Katrineholm och genom en donation av fru Mary Francke-Gustafson på 1980-talet förvaltas den av KSLA. Syftet med donationen är att bevara ett samhället aktivt sörmländskt jord- och skogsbruk för att där möjliggöra forskning inom jord- och skogsbruk samt husdjurskötsel och därigenom testa nya lösningar.

Arealen är 640 hektar, varav 524 är produktiv skogsmark, 82 åker- och betesmark, 24 impediment och 10 tomtmark och övrig mark. Av den produktiva skogsmarken har 54 hektar avsatts som natur- och kulturområden. Trädslagsfördelningen i virkesvolym är 71 procent gran, 17 procent tall och 12 procent lövträd, med en stor andel äldre granskog. Fastighetens skogsbruk är certifierat enligt de två ledande organen Forest Stewardship Council (FSC) och Programme for the Endorsement of Forest Certification (PEFC).

Förvaltningen och driften vid Barksätter handhas av en förvaltningsstyrelse tillsatt av KSLA:s akademikollegium (styrelse). För den operativa verksamheten svarar en av förvaltningsstyrelsen upphandlad förvaltare. Jordbruket och jakten är utarrenderade. Jordbruksverksamheten består idag av ekologisk vall- och spannmålsodling. Därutöver håller arrendatorn betande djur.

KSLA:s Viltförvaltningskommitté gjorde 2019 ett studiebesök på Barksätter, som efter dialog med egendomens förvaltningsstyrelse, resulterade i ett omfattande inventerings- och utredningsarbete.

Viltpopulation och viltskador

Barksätter har en mycket stor population av dovhjort. Kronhjortspopulationen bedöms vara ökande. Vildsvin och rådjur förekommer, men är inte exceptionellt talrika. Älgen har trängts tillbaka och är numera fåtalig. Det har inte varit möjligt att uppskatta viltpopulationernas absoluta storlek men den årliga avskjutningen på fastigheten ger en fingervisning om deras relativa storlek (se tabell). Främst gäller det för dovhjort och vildsvin eftersom den jakten

bara regleras bara utifrån jakttidens längd. För älg och kronhjort gäller regleringar för antal, kön och ålder (kalv, vuxen) som gör att den avskjutningen inte reflekterar populationsstorleken.

	2021	2020	2019	2018
Dovhjort	138	127	85	70
Kronhjort	0	1	1	1
Vildsvin	4	11	9	9
Älg (kalv)	0	1	1	0

Avskjutning på fastigheten Barksätter 2018–2021.

Till följd av de stora populationerna är viltbetet omfattande på Barksätter. Vallarna betas i stor omfattning och fältskiktet i skogen är hårt betat.

Inventeringsresultat

Inventeringar av spillning, betesskador och fältskiktet genomfördes 3–7 april 2020 enligt vedertagen metodik och 323 provtytor lades ut i ett rutsystem över hela fastigheten.

Inventeringen visade att spillning från älg fanns i 5 procent av ytorna, medan motsvarande siffror för kron- och dovhjort var 28 procent respektive 31 procent. Av rådjur och vildsvin förekom spillning i 8 procent respektive 4 procent av ytorna. Även om dessa värden inte gör det möjligt att säga hur många djur det finns av de aktuella arterna, så visar de att dov- och kronhjort är de arter som dominerar.

Betesinventeringen visade att 23 procent av antalet tallårsskott i ungskogen var betade. För rönn, ek och asp var motsvarande värden 41–74 procent. Bete förekom även på björk och gran.

Vissa ytor kunde även mätas in enligt Älgbetesinventeringen, Äbin, en kvalitetssäkrad inventeringsmetod för viltskador i ungskog. Denna visade 27 procent betestryck på tall. Barksätter ingår i Södermanlands älgförvaltningsområde 2, där skade-

Del av fastigheten Barksätter. Foto: Eva Thörnelöf.

nivån 2020 uppmättes till 19 procent, med ett treårsmedelvärde på 23 procent. Detta innebär enligt Skogsstyrelsen en mycket svår skadenivå och att det behövs kraftfulla åtgärder för att sänka den. Målet är att andelen tall med betesskador ska vara högst 5 procent på årsbasis.

Täckningsgraden i fältskiktet för blåbär, lingon och ljung var generellt mycket låg. Blåbär dominerade men uppmättes ha en täckningsgrad på endast 7,2 procent. Blåbärsskotten var i genomsnitt 9,2 cm höga och således hårt betade. Sammantaget innebär det att biomassan från fältskiktet tillgängligt för viltbete är mycket begränsad.

Betesskadorna på jordbruksmarken inventerades genom att burar placerades dels på två fält med vall, dels på tre fält med korn. Skördebortfallet – alltså skillnaden mellan hägnets insida och utsida – på vallarna var 30 respektive 37 procent och på kornåkrarna 5, 13 respektive 47 procent.

Analys

Ett antal simuleringar av olika strategier för skogs-skötseln genomfördes med hjälp av Heureka, ett analysprogram framtaget vid SLU. Peder Wikström från TreeSys ansvarade för körningarna. Tre olika skötselstrategier, var och en med två olika viltskadantaganden, analyserades. Dessa strategier innebar:

- Ett "Basalternativ" med fortsatt skötsel på traditionellt manér, vilket skulle upprätthålla en hög granandel och plantering av gran på alla bättre boniteter, det vill säga skogsmark med hög bördighet.

- Alternativen "Moderat" och "Radikal" innebar en omläggning av skötseln mot en kraftigt ökad andel tall, även på relativt bördiga marker (bonitet T/G28). Skillnaden mellan alternativen Moderat och Radikal är tempot i vilken omläggningen skulle genomföras.

Den anpassade skötseln i alternativen Moderat och Radikal gav som väntat en ökad andel tall. Mätt i virkesförråd skulle dock övergången ske relativt sakta, vilket förklaras av beståndens långa omloppstider.

Strategi Bas, innebärande fortsatt grandominans, gav högst ekonomiskt nuvärde (summan av framtida intäkter och kostnader diskonterade till nutid) oavsett skadenivå. Vid hög skadenivå minskade skillnaderna mellan de olika strategierna.

Vissa av resultaten var förvånande. En högre skadenivå ledde till högre tillväxt på grund av att bestånden glesades ut, vilket gynnade granen som enligt tillämpade tillväxtfunktioner har en högre tillväxt på bättre boniteter. Senare studier av tallens tillväxt på bättre boniteter i södra Sverige visar dock en högre tillväxt än tidigare varit känd. Detta i kombination med skador på gran av granbarkborre och tallens bättre förmåga att klara av torka och klimatförändringar gör att de måttliga skillnaderna i nuvärde sannolikt inte kommer att slå igenom i verkligheten.

Slutsatser

En omläggning av skötseln på Barksätter som syftar till att starkt gynna tallen på bekostnad av

granen förväntas ge ungefär samma produktion och nuvärden som nuvarande skötsel. Alternativet att fortsätta som nu kommer att innebära att ca 80 procent av virkesförrådet blir gran vilket innebär ett högt risktagande samtidigt som fåltskiktet blir tillbakaträngt och det tillgängliga viltbetet blir litet. Rekommendationen från arbetsgruppen blev således att kraftigt öka andelen tall och löv på Barksätter.

Målbild för Barksätter

Ett av de övergripande målen som antogs i november 2020, är att Barksätter är en försöksgård för viltanpassad skogs- och jordbruksskötsel där olika forsknings- och demonstrationsprojekt kan bedrivas. Ledorden "vilt i balans med skogs- och jordbruk" innebär att variationen i trädslag ska öka på sikt. Det skulle öka odlingssäkerheten vad gäller klimatförändringar och marknadsförutsättningar. Ökad trädslagsvariation ger också bättre förutsättningar för vilt, genom att fåltskiktet kan utvecklas. Målet för skogsskötseln på Barksätter ska vara att andelen tall och löv ska öka på granens bekostnad enligt följande tabell.

Trädslag	Andel av volymen 2019	Andel av volymen på sikt
Gran	71 %	50 %
Tall	17 %	30 %
Löv	12 %	20 %

Olika trädslags andel av volymen 2019 och på sikt.

För att minska viltskadorna och möjliggöra förnyring av tall och löv måste klövviltpopulationerna reduceras kraftigt. Vilken nivå som är långsiktigt hållbar är inte möjligt att ange, men vinterpopulationerna av dov- och kronhjort bör i ett första steg halveras. När skadenivå och fåltskikt återhämtat sig får en löpande anpassning ske. Slutligen, men inte minst, måste åtgärderna på Barksätter kommuniceras med berörda grannar. En ökad invandring av vilt från omkringliggande områden är sannolik och det är önskvärt att jakttrycket ökar även på omgivande marker. Dessutom är det givetvis positivt om skogsskötseln också på omgivande fastigheter anpassas så att tillgången på viltbete ökar genom att tall och löv etableras i ökad omfattning.

Målbild av hur markskiktet över hela fastigheten ska se ut. Foto: Birgitta Naumburg.

Viltförvaltning på Holmen Skog

Viltfrågan är av stor betydelse för skötseln av Holmens skogar. Viltbetet påverkar både skogsproduktionen och den biologiska mångfalden. Markägare och jägare kan tillsammans minska betesskadorna om rätt förutsättningar finns. Med trender som ökad urbanisering och en äldre jägarkår i glesbygd behövs nytänkande i kombination med respekt för den svenska jakttraditionen. Viltförvaltningskommittén besökte Holmen i Södermanland 2019 för att studera de åtgärder som bolaget vidtar för att minska betesskadorna.

Holmens skogsinnehav sträcker sig från Småland i söder till Västerbotten i norr. Detta skapar vilda förutsättningar i viltförvaltningen. Merparten av innehavet finns norr om Dalälven, där viltförvaltningen präglas av älg och problem med vinterbete på tall. Söder om Dalälven är förutsättningarna mer komplexa. Utöver älg finns här täta populationer av kron- och dovhjort, rådjur samt vildsvin. Vinterbete av älg i tallungskogar förekommer, men även omfattande bete på ung- och plantskog av övriga hjortviltet. Viltförvaltning är en del av ett aktivt skogsbruk

och ska balanseras mot andra nyttigheter som virke, klimatnytta, biologisk mångfald, rennäring, turism och sociala hänsyn.

En stor del av det tillgängliga fodret för älg och annat hjortvilt finns i ungskogarna, vilket har visats i flera forskningsstudier. Holmen anser att ur viltets synvinkel är trakthyggesbruk med rätt trädslagsval det som maximerar mängden tillgängligt foder. I södra Sverige har decennier av högt betetryck gjort att många skogsägare valt att föryngra med gran på marker som egentligen passar bättre för tall. Trots detta har Holmen på sina marker i södra Sverige valt att upprätthålla en jämförelsevis hög tallandel i föryngringarna; i dagsläget ungefär 45 procent och målet är att öka ytterligare något. Glädjande nog har även skogsbruket generellt i södra Sverige brutit trenden med sjunkande tallandel och mängden tallföryngringar ökar nu starkt. I norra Sverige har skogsbruket under lång tid ökat mängden tall i landskapet, då man föryngrar med större andel tall än vad som avverkas. För Holmen i norra Sverige är andelen tallföryngringar ungefär 70 procent.

Effekten av omfattande bete av älg och annat hjortvilt syns tydligt. I bildens högra del är ungskogen inhägnad och skyddad från bete. Holmen, Östergötland. Foto: Peter Christoffersson.

I klövviltförvaltningen är det viktigt att formulera rätt planer, få dem fastställda, och därefter genomförda för att anpassa klövvilttätheterna till betesresursen över tillräckligt stor areal. I norra Sverige behöver detta göras över mycket stora arealer samtidigt för att få effekt, kanske större än vad dagens älgförvaltningsområden omfattar. I södra Sveriges

mer stationära viltpopulationer bedömer Holmen att man kan sänka betesskadorna lokalt med ökad avskjutning inom relativt begränsade områden. Det är viktigt att komma ihåg att resultat åstadkoms på jägar- och jaktlagsnivå, medan mål och förutsättningar anges inom ramen för de andra nivåerna i förvaltningen (se sidan 52).

AVSKJUTNING KLÖVVILT OCH VILTBETESINVENTERING
Holmen Skog region Syd 2008–2021

Staplarna representerar den årliga avskjutningen av klövvilt på Holmens marker i Södermanlands, Östergötlands och Kalmar län. Trendlinjen visar andelen årligt toppskottsbyte på tall i Holmens egen viltbetsinventering. Den totala avskjutningsnivån har nästan tredubblats samtidigt som betesskadorna sjunkit. Figur: Martin Jeppsson.

Integrerad viltförvaltning på Ericsberg

Mitt i Södermanland ligger Ericsbergs Slott, en skogs- och jordegendom som ägs och drivs av åttonde generationen Bonde. Till egendomen hör ca 16 000 hektar fördelade på ca 11 000 hektar skog, 2 300 hektar åkermark, 800 hektar betesmark, 1 100 hektar vatten och 800 hektar övrig mark. Ericsberg är en traditionell lantbruksfastighet med skog, jordbruk och fastigheter som centrala verksamheter. För att rusta sig för framtiden och kommande genera-

tionsskiften, arbetar man dock för att bygga upp nya verksamheter för att skapa diversifiering och risk-spridning. En av dessa nya verksamheter är försäljning av jaktarrangemang, där man paketerar jakten tillsammans med boende i slottet och förtäring.

Jakt har i alla tider varit en stor del av livet på gården och familjen har i generationer jagat på markerna. De senaste 20 åren har jakten allt mer blivit till en del av affärsverksamheten och de senaste

Jakt har i alla tider varit en del av livet på Ericsberg. På senare år har det blivit en del av affärsverksamheten. Foto: Joakim Nyman.

fem åren har man valt att även använda slottet och dess flygelbyggnader som en del av arrangemanget. Kunden köper i och med det inte bara jaktupplevelsen, utan även den som den kulturhistoriska miljön erbjuder. Ägaren har märkt att det skapar ett mervärde för kunden och har stor betydelse för den ersättning man kan ta ut.

Viltförvaltningen på Ericsberg

Jaktorganisationen på Ericsberg är relativt omfattande och mycket av arbetet görs utanför själva jakt säsongen. Jakterna är kulmen på årets arbete. Biologisk mångfald och sunda, livskraftiga viltpopulationer som har en kvalitativ reproduktion, är det övergripande målet för hur jakten ska bedrivas.

Detta kräver en aktiv förvaltning i balans med populationernas storlek, kvalitet och andra aspekter. Av jaktmarken används 9 200 hektar för kommersiell jakt, 7 000 hektar är jaktarrende, 65 är viltvatten, 70 är viltåkrar, 80 är vall och 10 är viltremisser (busk- och trädplanteringar som ger skydd och föda åt viltet).

JORDBRUKET – FÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER

Skador	Åtgärd
Bökning i vall	Samodling
Betning av höstsådd	Anpassning av grödor
Utsädesplockning av ärtor	Körvägar runt alla fält
Betning av mjölkmoget* vete	Störning av viltet i fält
Betning av mogen spannmål	Viltåkrar som styr viltet

*) Mjölamoget = när det bildas stärkelse i veteaxen som blir kolhydratrika och svåra att motstå för vildsvin.

SKOGSBRUKET – FÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER

Skador	Åtgärd
Toppskotts betning av tall och gran	Ståndortsanpassning Viltbehandling Trico
Barkgnagning	Utföra tall- och lövgallringar vintertid

Viltskador och åtgärder

Tack vare ett långsiktigt och målinriktat arbete är det idag viltriakt på Ericsberg. Det är en förutsättning för att kunna driva en kommersiell jakt på hög nivå, men medför även viltskador för skogs- och jordbruket.

Tillsammans har man identifierat åtgärder inom de tre verksamheterna som bidrar till att hålla nere viltskadorna, se tabellerna nedan.

Vidare arbetar företaget med att utveckla viltvården med viltvatten och remisser i det storskaliga jord- och skogsbrukslandskapet. Detta ska skapa goda förutsättningar för en mångfald i nära samklang med jord- och skogsbruk.

Sammanfattning och resonemang kring skadenivå

Då jakten idag är en viktig intäktskälla för företaget ser man att en viss nivå av skador får accepteras, eftersom intäkterna från jakten är större än kostnaderna för viltskadorna. Kalkyler över kostnader och intäkter genomförs löpande för att utvärdera lönsamheten i ett helhetsperspektiv. Detta förutsätter ett mycket nära samarbete mellan de olika områdena skogsbruk, jordbruk och jaktförvaltning, samt att man prioriterar att utföra de identifierade åtgärder (se tabell nedan) som bidrar till att hålla viltskadorna på en, för Ericsberg, acceptabel nivå. Vidare är det av stor vikt att hålla isär alla kostnader och intäkter för att fatta rätt beslut vad gäller prioriteringar, då dessa beslut inte är statiska utan kan komma att ändras beroende på nya förutsättningar.

JAKTEN – FÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER

Skador	Åtgärd
Bökning i vall	Utfodring över större ytor
Betning av höstsådd och mjölkmoget samt utsädesplockning av ärtor	40 stationära, uppkopplade foderspridare och ett 20-tal mobila
Betning av mogen spannmål	Drev- och pyrschjakt*, skydds jakt
Betning av mjölkmoget vete	Viltåkrar som styr viltet

*) Pyrschjakt = smygjakt.

Pulken och tranorna

Stora växtätande fåglar som svanar, gäss och tranor orsakar ibland skador på jordbruksgrödor och därmed konflikter mellan olika intressen. Samtidigt är stora fåglar mycket rörliga, varför förvaltningen av dem ofta blir ett problem. Det gäller att hitta lösningar som omfattar många intressenter, både i när och fjärran. Hur gör man det i praktiken? Tranorna vid Pulken i nordöstra Skåne är ett av exemplen vi kan lära av. KSLA:s viltförvaltningskommitté fick under en exkursion i området höra mer om ett framgångsrikt recept.

Slättbygden kring våtmarken Pulken några mil söder om Kristianstad var för 25 år sedan ett område där lantbrukare upplevde kraftigt ökande problem med tranor under våren. Pulken var en restaurerad våtmark i ett nybildat naturreservat och kombinationen av trygg övernattningsplats och riklig föda i det omgivande jordbrukslandskapet gjorde snabbt platsen till en tranornas favorit.

I denna trakt sammanfaller tranornas vårsträck mot norr med vårsådden av korn. Det nya reservatet

attraherade snabbt tusentals tranor på flyttning, så att de rastade där en längre tid. Eftersom tranor är bra på att hitta nysatt korn uppstod snart en intressekonflikt. Många gladdes åt en växande tranopopulation och åt att de upptäckte Pulken som rastplats. De närboende lantbrukarna, däremot, såg omfattande skador på sådden och krävde åtgärder.

Lokala myndigheter och organisationer var nu förutseende nog att göra en bred samling av kompetenser och intressenter. Ornitologerna, Naturskydds-

Tranor vid Pulken. Foto: Jorchr [CC BY-SA 3.0].

Gäsförvaltningsgruppen i Nordostskåne arbetar efter samma principer som tranggruppen. Foto: Eva Thörnelöf.

föreningen, kommunen, länsstyrelsen, LRF, de närboende och de mest påverkade lantbrukarna träffades för att utbyta erfarenheter. Dialogen ledde till en början kanske inte till snabba lösningar, men väl till att man förstod varandras positioner. Därifrån var inte steget långt till en ökad samsyn om basfakta och sedermera till samarbete.

Hur såg receptet till framgång ut? Hur kunde man tillvarata både lantbrukarnas och fågelskyddets intressen? Att ändra tranornas tidtabell eller minska deras population var förstas ogörligt, så det gällde att tänka i andra banor.

Man insåg snabbt att det gällde att ta vara på det nya reservatet som självklar nattplats för tranorna. Dit skulle de alltid flockas. Om man dessutom kunde få dem att stanna där, i stället för att ge sig ut till kringliggande fält på dagarna, skulle ännu mer vara vunnet. Den lokala lagerhusföreningen lovade att donera några ton korn, som kördes ut på ångarna i reservatet i lagom doser med några dagars mellanrum. Detta fick önskad effekt; tranorna tillbringade allt mer tid i reservatet och skadorna för lantbruken runt om minskade.

På så sätt tillgodosågs både fågelskyddets och lantbrukets intressen. Under följande år har antalet tranor som rastar i Pulken ökat, men matningen har fortsatt att hålla konflikten på en låg nivå.

En bieffekt av de stora mängderna rastande tranor (bara Hornborgasjön har fler) är att tusentals människor kommer för att titta på dem under några hektiska veckor i mars. Bygdeföreningen tjänar då stora pengar på att sälja korv och kaffe och de lokala pensionaten är fulla av gäster. Det lyckade samarbetet mellan olika intressenter lade också grunden för Gäsförvaltningsgruppen i Nordostskåne.

Gäsförvaltningsgruppens arbete bygger på samma principer; att långvarigt samarbete bygger förtroende mellan olika intressegrupper. Detta leder till en samsyn om grundfakta och grundproblematik. Även om man inte alltid är överens om allt, förstår man varandras positioner, och då skapas förutsättningar att hitta gemensamma konstruktiva lösningar på en del av problemen.

Viltet och arrendeproblematiken

Nästan hälften av all mark i Sverige ägs av privatpersoner. En annan stor markägarkategori är näringslivet, som äger drygt 30 procent av marken, i huvudsak kopplat till skogsbranschen. Offentliga institutioner äger sammantaget omkring 15 procent, där staten är den största markägaren. Idag brukas dessutom cirka 40 procent av jordbruksmarken som arrende. De många och olika typerna av markägare har olika mål med sitt ägande. Oavsett målsättning kan markägarna behöva hantera olika stora viltpopulationer.

Medan en del markägare kan dra nytta av viltet upplever andra stora problem med det. En grupp som upplever problem med stora viltpopulationer är de som arrenderar mark. För att försöka fånga problematiken och diskutera eventuella lösningar vände vi oss till lantbrukarna Per Fimmerstad, vd på Mälarturf AB i Nykvarn, Alexander von Bothmer, spannmålsodlare på Stjärnholms Gård i Oxelösund, och Peter Borring, växtodlare i Östergötland och lärare på Vreta utbildningscentrum, vilka alla tre arrenderar mark för sina verksamheter.

”Vi lantbrukare behöver lägga tid och energi på att utveckla och driva våra företag. Den situation vi befinner oss i nu är helt förödande, med alldeles för stora skador. Vi försöker komma till rätta med problemet genom god dialog med jordägarna, men det brådskar”, säger Per Fimmerstad. ”Man orkar inte,

varken ekonomiskt eller psykiskt att driva jordbruk när viltet tar hela nettot och lite till.”

Alexander von Bothmer, instämmer och menar att regionalt och lokalt är viltfrågan den absolut viktigaste och mest brådskande frågan att ta tag i.

”Jag kan inte vara mer tydlig än att vi har 5, max 10 år på oss att lösa detta bekymmer. Vi klarar det inte längre, om vi inte ska börja stängla in svensk landsbygd.”

En konsekvens är att en del lantbrukare upplever det som svårt eller omöjligt att odla proteingrödor som ärtor och bönor, men även rödklöver, majs och vall, eftersom skadorna på dessa blir för omfattande med stora vildsvins- och hjortpopulationer.

”Jag har varit tvungen att byta gröda på vissa fält”, berättar Peter Borring. ”Framförallt har jag uteslutit ärtor, grönsaker/rotfrukter och på vissa fält

Per Fimmerstad, Mälarturf AB.
Foto: Privat.

Alexander von Bothmer, Stjärnholms Gård.
Foto: Peter Holgersson.

Peter Borring, Vreta utbildningscentrum m m.
Foto: Privat.

oljeväxter, det vill säga alla grödor som kan skapa bättre avkastningsförmåga på marken.”

Även Alexander von Bothmer har varit tvungen att välja bort höstvetete och höstraps på delar av arealen.

”Det är beklagligt, då höstvetete och höstraps är grödor med högst ekonomiskt resultat”, säger han.

På frågan hur mycket skador en lantbrukare måste tåla, menar Peter Borring att ett visst mått av skador får man vara beredd på. I en situation där det är konkurrens om marken och prisnivåerna höga finns det emellertid krasst sett inte utrymme för några viltskador alls.

Per Fimmerstad håller med, även om det är svårt att sätta en exakt siffra för en redan pressad näring:

”... men 3 procent känns rimligt. Vilken annan industrigren skulle acceptera inkurans på 5–10 procent på grund av skadedjur? Vi får inte glömma att skadorna slår direkt på nettot i produktionen. 5 procent skador i en 7 tons vetegröda åter ca 50 procent av nettot i odlingen.”

Alexander von Bothmer är inne på samma linje och menar att lantbrukare kan tåla 1–2 procent sett över hela arealen och max 10 procent på enskilda fält.

”Det låter lite, men på en gård på 300 ha är det ungefär 25 000–30 000 kr. Så länge lantbruket har en vinstmarginal på i bästa fall 5 procent, kan inte viltskadorna överstiga det.”

Möjligheter att minska skadorna

Vilka möjligheter finns det att påverka viltbetesstrycket? Peter Borring menar att i teorin kan man påverka viltskadorna rätt mycket om man har möjlighet till skydds jakt. Problemet är att en stor del av lantbrukarna endast har begränsad möjlighet till detta, dels för att de inte alltid får så generösa möjligheter från sin jordägare/ordinarie jakträttsinnehavare, dels att de som brukare påverkas av omkringliggande fastighetsägares viltvårdsstrategier.

”Man kan således ha en mycket insiktsfull och förstående jordägare eller vara mycket aktiv själv med skydds jakt, men om omkringliggande fastigheter har en annan strategi som bygger på höga viltpopulationer i bygden hjälper det föga”, säger Borring.

Alexander von Bothmer och Per Fimmerstad instämmer och pekar på att som jordbruksarrendator är möjligheterna att påverka tämligen små, även om man får skydds jaga vildsvin. Även de jordbrukare i deras bygder som äger sin mark och har fritt bestämmande över jakten har stora bekymmer med vilt. ”Samtidigt är det vissa fastigheter som vill ha ännu mer vilt, och jobbar aktivt för det”, berättar von Bothmer.

Per Fimmerstad menar att enda sättet att påverka är genom god dialog med jordägaren, men påpekar att det är svårt att med ögat uppskatta viltskador, vilket ofta leder till att jordägare och jägare tycker att brukaren framstår som gnällig.

”I ett kortare perspektiv tar arrendatorn smällen, men över tid blir det jordägarens problem. Oftast har man då hunnit avverka 2–3 arrendatorer. Ingen kommer att över tid betala mer än vad marken avkastar. Vi behöver bättre metoder för att mäta och kvantifiera skador för att få till stånd en saklig diskussion”, säger Fimmerstad.

På frågan vad de tre lantbrukarna anser bör förändras för att man ska komma till rätta med problematiken lyfter samtliga fram behovet av landskapsförvaltning, det vill säga att viltfrågan måste hanteras över större områden. Det finns också ett behov att förvalta samtliga arter, inte enbart älgen, för effektivare former av jakt, förbud mot utfodring, bättre förutsättningar för vilthägn, samt bättre avsättning för viltkött.

De tre lantbrukarna framhåller också behovet av att såväl staten som lantbrukarna och jägarna ser till att bidra till att frågan ska få en lösning. De menar till exempel att staten bör ta ett större ansvar för det vilt som ställer till stor skada för lantbruket. Lyckas man inte kan skottpeng på de djur som ställer till stor skada, som betande fåglar och vildsvin, vara en utväg. Vidare menar de att även jägarnas uppdrag i den mån det finansieras av staten bör preciseras vad gäller betesskador, samt att markägarna genom äganderätten och således även jakträtten tar ansvar för inte bara sin egen fastighet utan även vilka konsekvenserna blir för kringliggande fastigheter i samband med att man sätter mål för den egna fastigheten.

Bättre arrendeavtal och toleransnivåer kan minska viltskadorna i lantbruket

Samtidigt som riksdagen beslutat att svensk livsmedelsproduktion ska öka, ökar problemen med viltskador inom jordbruket. Eftersom drygt 40 procent av jordbruksmarken är arrenderad, är viltfrågan och hur den hanteras central för en stor andel av dem som idag levererar livsmedel. Detta dilemma diskuterades i ett rundabordssamtal rörande rådighetsfrågor över viltet anordnat av Viltförvaltningskommittén. Under samtalet berördes inte bara problemen utan även potentiella lösningar för att minska viltskadorna.

Anders Wetterin, som företräder Lantbrukarnas Riksförbund, och därmed både markägare och arrendatorer, pekade på utmaningen att tillgodose olika mål, särskilt när jakten och viltvården bedrivs av andra än de som bedriver jordbruk eller är markägare.

”Befintlig arrendelagstiftning och annan lagstiftning ger svag ledning i hur konflikter mellan olika brukandeintressen ska hanteras”, säger Anders Wetterin.

LRF har därför arbetat med att uppdatera och modernisera mallen för jaktavtal för att skapa bättre förutsättningar för jordbruksarrenden och jakträttsupplätelser för att hantera jaktens inriktning. Den innefattar möjlighet att villkora hur mycket och vad som ska skjutas, men även en klausul om utfodring, det vill säga om viltet ska få utfodras och i så fall var, när, hur mycket och med vad. Dessutom finns möjlighet att skriva in förutsättningar som ger markägaren rätt att ansöka om och genomföra skyddsjakt.

”Det finns också möjlighet att reglera skadenivåerna genom att gemensamt identifiera vad som avses med ’balans mellan vilt och foder’”, säger Wetterin.

I LRF:s nya mallar för jordbruk är det möjligt att reglera vad som är tolerabelt och vad som inte ska förekomma utan särskild kompensation eller rätt till nedsättning av arrendet.

”Tyvärr är dessa modeller inte helt invändningsfria”, menar Wetterin. ”Den som ansvarar för jakten har kanske inte full rådighet över viltpopulationerna, då djuren rör sig fritt oberoende av gränserna till närliggande fastigheter. En annan komplikation är att det är svårt att rätt uppskatta skadorna.”

Toleransnivåer i lantbruket

För att ytterligare precisera vad som utgör en tolerabel förlust för lantbruket har LRF antagit toleransnivåer både på gårdsnivå och på nationell nivå. För att nå det övergripande målet på max 2 procent skördebortfall orsakat av viltskador i Sverige, krävs att toleransnivån på gårdsnivå inte överstiger 4 procent.

”Med införandet av toleransnivåer för viltskador i jordbruket skulle styrningen av viltet effektiviseras. Det skulle i sin tur bidra till att bättre säkerställa inhemsk livsmedelsproduktion”, säger Anna Irani som varit med om att författa LRF:s rapport *Toleransnivå för viltskador i jordbruket*.

Tanken är också att toleransnivåerna ska vara vägledande för myndighetsbeslut men även i samband med upprättande av arrendeavtal eller jakträttsupplätelser.

Framför skördetröskan är grödan trampskadad och uppäten av djur. Foto: Hjalmar Tindberg.

Jakt som livsstil

En förutsättning för en fungerande förvaltning av vissa arter är att jägarkåren inte minskar. Att minska viltskadorna kräver snarast en ökad och breddad rekrytering av jägare, inte minst om urbaniseringen fortsätter (se sidan 16). Därför är det viktigt att få fler kvinnor som jagar.

För att bättre förstå hur detta mål kan uppnås intervjuade Viltförvaltningskommittén Anna Bernadotte (Strängnäs) som har jagat sedan mitten av 1980-talet samt Sophie Josephson (Stockholm) och Josefin Wallin (Katrineholm) som har jagat sedan tidigt 2000-tal. Det visade sig att Anna och Sophie introducerades till jakten via familjen, medan Josefins intresse väcktes via hundar och jakthundens egenskaper.

”Jag ville redan i gymnasiet söka till skola med jaktinriktning, men valde en annan väg då”, berättar Josefin. ”Jag skaffade egen hund tidigt och började gå viltspår för att sedan läsa till instruktör. Den som introducerade mig för jakten på ett sätt så att intresset verkligen växte, var en 70-årig man i grannbyn.”

Alla tre är aktiva jägare som jagar både klövvilt och fågel, även om antalet jaktdagar varierar beroende på tid och förutsättningar att kombinera jakten med till exempel familj och arbete.

Andra faktorer som bidrar till att de fortsatt att jaga är enligt Sophie ”... tillgången till skog och mark, att min familj jagar samt att mina vänner jagar. Det

skapar ett gemensamt intresse. Jakten blir ett sätt att umgås i en annan miljö där naturen och djuren är i centrum.”

De tre jägarna menar också att ju mer erfarenhet man skaffar sig desto intressantare blir jakten.

”Olika typer av jakt ger också variation och inspirerar till att lära sig mer”, säger Anna.

Alla tre instämmer dessutom i att jakten bidrar till naturupplevelser, rekreation, social samvaro och viltkött. Jakten blir på så sätt en livsstil.

”Ja, jakt är en del av min livsstil då majoriteten av helgerna under hösten tillbringas i skogen eller med jakt. Marken mina föräldrar arrenderar är hela familjens gemensamma intresse och mycket tid går till att fodra, röja pass, planera jakter och annat”, säger Sophie.

”En stressad vardag får många att längta ut i skogen för att sitta i lugnet. Sedan väcks det nog en nyfikenhet på spänningen att faktiskt kunna köpa ett vapen och skjuta det du ska äta, viltköttet”, menar Josefin.

För Anna som bor på en gård och förvaltar jord och skog är jakten också en del av livet på landet.

”Många utifrån ser jakt som ett fritidsintresse, men för oss på landsbygden är det ett ansvar att hålla viltpopulationerna i balans. För mig handlar det även om att leva med mitt företag inom jord och skog”, säger Anna.

Anna Bernadotte, Strängnäs.
Foto: Caroline Bonde.

Sophie Josephsson, Stockholm.
Foto: Caroline Bonde.

Josefin Wallin, Katrineholm.
Foto: Caroline Bonde.

Förutsättningarna att börja jaga styrs emellertid av tillgången till jaktarrenden eller jaktmark.

”Idag är det en pengafråga om du inte byggt upp ett nätverk som ger dig tillgång. Kan du betala kan du alltid köpa jakt, men annars är det nätverk och att vara duktig med till exempel hundar som kan ge jaktmöjligheter”, hävdar Josefin.

De pekar på olika möjligheter att skapa förutsättningar för jakt genom att markägare släpper billigare dagkort/jaktkort och bjuder in till skyddsjakt, eller avskjutning på kalv, senare på säsongen.

”Jägareförbunden skulle kanske kunna spela en roll i detta genom att koordinera och koppla ihop nyutexaminerade jägare med jaktmark”, menar Anna.

Jakten blir en livsstil och bidrar till naturupplevelser och rekreation. Men förutsättningarna att jaga ser olika ut. Foton: Josefin Wallin.

Nordisk utblick – viltförvaltning i Norge och Finland

I samband med att Viltförvaltningskommittén anordnade ett rundabordssamtal om rådigheten över viltet passade vi på att göra en utblick mot Finland och Norge. Vi intervjuade Terje Bø, fagdirektör vilt, Miljødirektoratet i Norge, och Madeleine Nyman, senior rådgivare på Naturresursinstituttet (LUKE) i Finland.

Vi finner många likheter mellan länderna när det gäller organisationen, där dock både Norge och Finland har en organisation som är mer operativ än i Sverige. I våra länder gäller att ingen äger det levande viltet. Rådigheten när det gäller jakt ligger huvudsakligen hos markägare och jägare som har regelverk från myndigheterna att följa. De stora rovdjuren är en statlig angelägenhet i alla tre länderna.

När det gäller trender har vi inom ramen för Viltförvaltningskommitténs arbete tillsammans med berörda aktörer identifierat ett antal som påverkar förvaltningen. Terje Bø och Madeleine Nyman bekräftar att det är liknande trender som framträder i Norge respektive Finland.

Vilken är då den största utmaningen i viltförvaltningen? Var finns de största målkonflikterna?

”De største målkonfliktene er uten tvil knyttet til forvaltningen av de store rovdyrene, og til forvaltningen av elg, hjort og villrein”, säger Terje Bø. ”Rovviltforvaltningen kompliseres av betydelige konflikter med småfenæring (sau på fritt beite) og tamreinnæring. Konfliktene rundet hjortevilt er i større grad konsentrert om forholdet til skogbruk, jordbruk og trafikk. For jegerne kan det være ønskelig med en tett bestand av hjortevilt, men en slik bestand fører ofte til konflikter med øvrige interesser. Kommunene, som har det lokale forvaltningsansvaret for hjortevilt, kan ta slike hensyn i sin planlegging av jakt/felling i bestanden. Men måloppnåelse vil da være avhengig av at jegerne stiller lojalt opp.”

Madeleine instämmer i Terjes beskrivning: ”Det är de stora rovdjuren samt säl, älg, hjort och vildren som främst är knutna till utmaningar och målkonflikter även i Finland.” De två är också eniga om att samarbetet mellan de olika förvaltningsnivåerna fungerar väl och att det är avgörande att berörda aktörer involverar sig och bidrar och påverkar förvaltningen.

”Dette omfatter jegerorganisasjonene, grunneierorganisasjoner, verneorganisasjoner, et cetera”, säger Terje Bø.

Vad vill ni då ändra och utveckla i den nuvarande förvaltningen?

”Viltforvaltningen er fortsatt ganske tradisjonell”, fortsätter Terje. ”Med den utvikling vi har sett de senere år innen informasjonsteknologi og kommunikasjon er digitalisering et nøkkelord”, säger han. ”De som nå rekrutteres inn til jakt/viltforvaltning tilhører en generasjon som tar inn over seg endringer raskt, tilpasser seg og kommuniserer behov på en annen måte enn forvaltningsapparatet er vant med. Da må viltforvaltningen endre seg. Vi må bli dyktigere på å fremskaffe og presentere beslutningsunderlag for forvaltningen, være raskere til å revidere og eventuelt argumentere for justeringer, og løpende legge til rette for en mer adaptiv forvaltning. I 2020 ble det påstartet et arbeid med revisjon av viltloven. Arbeidet er en helhetlig gjennomgang av hele viltlovgivningen, og vil pågå i flere år framover.”

Madeleine Nyman är inne på en liknande linje och pekar på att den offentliga viltkoncernens strategi uppdateras som bäst varen 2022. Man tror starkt på att fokusera arbetet på att utveckla förvaltningen så att man når målen genom adaptiv förvaltning, modellering och annat tekniskt underlag.

På sidan 57 finns länktips för dig som vill lära dig mer om arbetet med vilt i Norge och Finland.

Foto: Fredrik Öhlander.

Vägledande principer för framtida viltförvaltning

För att på bästa sätt hantera nutida och framtida utmaningar har Viltförvaltningskommittén enats om att följande principer bör vägleda den framtida viltförvaltningen. För de allra flesta är principerna välkända och etablerade. Utmaningen är som alltid att implementera dem även i praktiken. Därför föreslår kommitténs ledamöter att principerna bör kompletteras med mer konkreta förslag till åtgärder, vilka presenteras på sidorna 53–54.

1. Basera förvaltningen på kunskap, innovation och kreativitet

Vi människor är en del av ekosystemet, vilket ger oss skyldigheter och möjligheter att vara delaktiga i förvaltningen av vilt. Övervakning, forskning och innovation är viktiga grundstenar som hela tiden behöver utvecklas och användas tillsammans med annan tillägnad kunskap.

2. Beredskap för förändringar – inget är statiskt eller i långsiktig balans

Förändring är det naturliga tillståndet i naturen. Människans ändrade brukningsformer inklusive storskalig påverkan, exempelvis av klimatet, kommer att påverka viltförvaltningen. Vissa förändringar går snabbt, till exempel när det gäller konkurrens om foder mellan vilt, jordbruk och skogsbruk. Förvaltningen behöver därför bli mer proaktiv.

3. Bygg vidare på den svenska viltförvaltningsmodellen

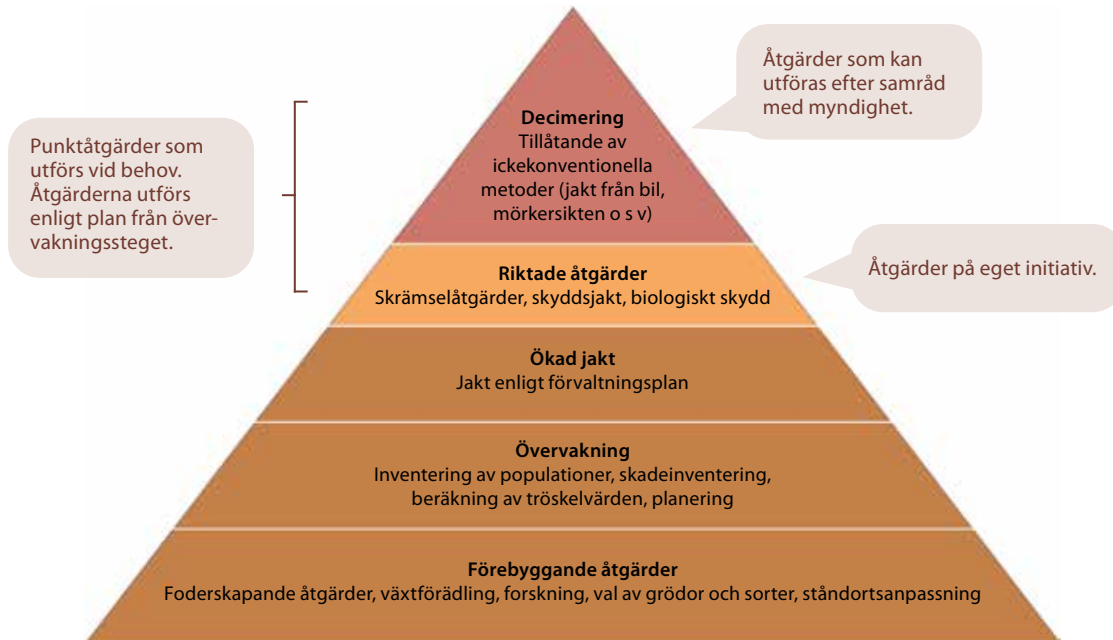
Jakträtten tillhör markägaren och det är markägare och jägare som är grunden för förvaltningen. Vilt med god bevarandestatus bör hanteras lokalt i samråd mellan berörda och regleras genom jakt under beslutade jakttider. Allt för stora populationer som orsakar skada regleras dessutom genom skyddsjakt. Jakten på hotade arter begränsas genom generella nationella beslut. Tillit och förtroende mellan berörda parter är en grundpelare för lyckad viltförvaltning. Övergripande mål ska brytas ned på regional och lokal nivå och göras operativa. En god jaktetik är en självklar utgångspunkt.

4. Basera förvaltningen på ändamålsenliga regelverk med genomtänkt finansiering

Regelverket ska medge adaptiv förvaltning som stödjer geografiska skillnader och lokal anpassning. Regelverket ska harmoniera med annan lagstiftning och vara tillräckligt flexibelt för att hantera lokala förhållanden. Kostnader förknippade med viltförvaltningen fördelas mellan markägare, jägare och samhället efter ansvar och rådighet.

De vägledande principerna ovan har en naturlig koppling till alla de befintliga viltarternas aktuella – och föränderliga – status. Olika arter behöver förvaltas på olika sätt, varför kombinationen av de generella principerna ovan och de mer specifika förslagen nedan beror på art och tidpunkt. Modellen

i figuren nedan visar hur förvaltningens mål och medel kan variera beroende på hur talrik en art är. En viktig utmaning för den framtida viltförvaltningen är att hitta former för att nå samsyn när en viss art ska anses höra till de olika nivåerna i figuren.

Viltförvaltningens mål och medel beror på hur talrik den förvaltade arten är och hur stor konflikt den skapar med rennäring, jord- och skogsbruk. Många arter kan framgångsrikt hanteras med **förebyggande åtgärder**. När sådana inte räcker krävs en starkare **övervakning** av artens numerär och skadetyper och skadenivåer. I nästa steg kan en förvaltningsplan med **ökad jakt** bli aktuell för att minska skador och konflikter. Om detta inte räcker eller om populationen fortsätter att öka behövs **riktade åtgärder** för att mildra skador och konflikten. I särskilt svåra fall kan det bli aktuellt med en förvaltning som uttryckligen syftar till en **decimering** av viltarten, vilket kan behöva bygga på nya och kanske okonventionella jaktmetoder.

Rådjur blir allt mer vanliga hemma i trädgårdarna, vilket kan orsaka konflikter. Foto: Eva Thörnelöf.

Så kan rådigheten fungera bättre i praktiken inom viltförvaltningen

Några insikter från Viltförvaltningskommitténs arbete är den upplevda bristen på rådighet inom ramen för nuvarande lagstiftning. Det finns ibland en känsla av maktlöshet bland markägare, arrendatorer och jägare, trots att rådigheten formellt i större eller mindre omfattning finns hos dem. Samtidigt har vi stött på exempel på hur den formella rådigheten kan fås att fungera i praktiken. Här sammanfattar vi några förslag som dykt upp under våra möten och excursioner. De bygger på dialog och samverkan.

- För arrendatorn som känner sig maktlös när skador av vilt blir så stora att lönsamheten att odla på arrendemark blir oacceptabelt låg. Här kan en framkomlig väg vara att i dialog utveckla arrendavtalen och i förväg definiera toleransnivåer.
- För den ”maktlöse” markägaren som inte tycker att jägarna jagar tillräckligt effektivt och inte uppfyller avskjutningsmålen med oacceptabla viltbetesskador som följd. Även här kan dialog mellan markägare och jägare för att uppnå större samsyn om acceptabelt betestryck vara en bra modell, men det kan också kopplas till utformandet av jaktarrendavtal, där avgiften regleras utifrån måluppfyllelsen.
- Den ”maktlöse” jaktarrendatorn som inte upplever sig vara involverad i hur avskjutningsmålen tas fram är ett annat exempel. Effekten blir ofta att jägaren inte tar målen på allvar och därför inte uppfyller dem. Här har egentligen markägaren rådighet ”på papperet” och kan givetvis byta ut jaktarrendatorn. Det kan vara en lösning på kort sikt men får ofta negativa effekter på lång sikt. Här kan det vara bra att genomföra en dialog. Den kan ta tid men resultatet blir ofta att jägaren känner sig delaktig och anstränger sig mer för att uppnå målen.
- Den ”maktlöse” markägaren som ser sina åkrar betas ned av gäss eller tranor är ett ytterligare exempel. Här kan dialog och samarbete enligt ”exemplet Pulken” (sidan 42) vara en väg till lösning.
- Konflikter som kan lösas med nuvarande lagstiftning är till exempel att markägare med små arealer samverkar i förvaltningen där det är nära omöjligt att i realiteten ha rådighet över viltet på sina marker trots sin jakträtt. Vilt bryr sig ju inte om administrativa gränser och ingen äger det levande viltet.
- Äkta konflikter finns i viltförvaltningen, med mål som inte är förenliga och inte kan hanteras med nuvarande lagstiftning. Sådana målkonflikter finns till exempel mellan rovdjursförvaltningen och rennäringen och förutsätter därför en översyn av lagstiftningen om konflikten ska kunna hanteras.

Förslag på lösningar

Även om konfliktnivåerna ibland ter sig mycket höga har de som Viltförvaltningskommittén diskuterat med levererat många olika förslag till lösningar. Nedan presenteras ett axplock av de som diskuterats på våra möten och exkursioner. Fler konkreta lösningar finns presenterade i de olika fallen på sidorna 31–47.

- Utveckla förvaltningsmodeller med förmåga att nå bättre balans mellan viltpopulationer och foder tillgång i olika delar av landet. Ökad precision i skogs- och jordbruket kan användas för att beräkna tillgången på viltofoder i landskapet på kort och lång sikt.
- Tekniker och metoder för att på ett objektivt och effektivt sätt mäta skador av vilt i jord- och skogsbruk bör tas fram. Förhoppningsvis kan modern teknik göra detta möjligt.
- Utveckla avtalsskrivningen kring jaktarronden så de blir tydliga för alla parter och reglerar det som är tänkt.
- Det bör finnas definierade toleransnivåer för hur mycket skada skogsägare, lantbrukare och renägare kan acceptera, samt utvecklade förvaltningsverktyg för att uppnå nivåerna. Kompensation för förluster kan vara en tillfällig lösning när skadorna överstiger toleransnivån.
- Tillåt utfodring av vilt endast under förutsättning att den inte äventyrar toleransnivåerna för skador. Det kan i sin tur innebära att man använder utfodring för att underlätta jakt på till exempel vildsvin.
- Om det är svårt att nå beslutade mål kan lösningen vara att underlätta jakten med exempelvis långa, biologiskt och etiskt motiverade jakttider samt flexibla upplätelseformer för jakt.
- Satsa på kompetens i konflikthantering. Öka förmågan att samverka och lösa uppkomna situationer i dialog.
- Lokala jaktlag kommer även fortsättningsvis att vara basen i viltförvaltningen, men troligen kommer tyngdpunkten att i viss mån förskjutas från dessa. Delar av Sverige kommer i detta avseende att bli mer likt länder som Storbritannien och Tyskland, där yrkesjägare och försäljning av jakttillfällen redan är vanliga.
- De traditionella jaktlagen behöver utvecklas för att möta förändringarna i samhället. Till exempel kan man vara mer inkluderande genom att erbjuda jakt till fler intresserade kvinnor och till män i alla åldrar.
- Se över jaktlagstiftningen så att den förmår att möta framtida trender som urbanisering, digitalisering och demografi, vilka på olika sätt kommer att påverka viltförvaltningen inklusive jakten.
- Göra jaktlagstiftningen mer adaptiv och proaktiv så att populationer som ökar kraftigt kan utsättas för ökat jakttryck och vice versa, det vill säga att populationer som minskar kraftigt utsätts för ett minskat jakttryck eller helt undantas från jakt tills arten återhämtat sig.
- Utveckla processer och verktyg för mer flexibla former för skyddsjakt, för att på så sätt kunna hantera målkonflikter.
- Underlätta reglerna för att hägna ut vilt för att minimera riskerna för skador.
- Utveckla möjligheterna till avsättning av viltkött till butiker och restauranger för att skapa incitament att jaga.
- Satsa på såväl naturvetenskaplig som samhällsvetenskaplig forskning om vilt för att ge ny kunskap och nya förutsättningar för delegerade beslut, åtminstone för viltarter med god bevarandestatus.

*Konflikterna kan vara många och svåra när det gäller hanteringen av vilt. Men det finns lösningar visar Viltförvaltningskommitténs arbete.
Foto: Niels Henriksen.*

Foto: Göran Ericsson.

In Memoriam

Vi hade förmånen att få ha Jimmy Pettersson med oss när vi inledde arbetet i Viltförvaltningskommittén. Vi lärde känna honom som en hängiven, erfaren och kunnig naturvän och jägare, och som sådan en mycket uppskattad och engagerad medlem i kommittén. Han bidrog inte minst till att ständigt påminna oss och nu med hans egna ord: "Hur vi kan njuta av jaktens tjusning vet vi eftersom det är en stor anledning till att vi jagar. Härliga hundskall, väderleksskiftningar, dofter, trevliga samtal runt en sprakande brasa eller en rykande kaffemugg i näven är definitivt en stor del av jakten."

Men han påminde oss också, särskilt mot bakgrund av växande viltpopulationer, om att "vi behöver nog i vissa stycken bli mer effektiva i jaktutövningen så viltet inte ska ses som skadedjur". I kommittéarbetet hade Jimmy en sällsam förmåga att bidra med konstruktiva och välformulerade förslag till vårt uppdrag, alltid lösningsfokuserade och inkluderande. Han var dessutom en genuint trevlig och glad person som spred gemyt och trivsel i vårt arbete. Han efterlämnade ett mycket stort tomrum när han dessvärre gick bort alldeles för tidigt.

Vår förhoppning är att vi har kunnat göra minnet av vår vän och kollega rättvisa när vi i den här skriften bidrar till att identifiera de problem som är förknippade med vilt, utan att för den skull tappa fokus på tjusningen med förvaltning av vilt och dess möjligheter och lösningar.

Vännerna i KSLA:s Viltförvaltningskommitté

Lästips och referenser

Danell, K. & Bergström, R. (red.) 2010. *Vilt, människa, samhälle*. Liber AB, Stockholm. ISBN 978-91-47094-18-9.

Danell, K., Bergström, Mattsson, L. & Sörlin, S. (red.) 2016. *Jaktens historia i Sverige: Vilt – samhälle – människa – kultur*. Liber AB, Stockholm. ISBN 978-91-47112-94-4.

Elmberg, J. & Månsson, J. (red.) 2018. Fakta för förvaltare: Gäss och svanar. Kunskapssammanställning om bete, övergödning, smittspridning och skydds jakt. Naturvårdsverket, Stockholm. ISBN 978-91-620-8793-7.

Flertalet studier som denna rapport refererar till finns här:

Society and Wildlife (tvärvetenskaplig plattform, initierad av Institutionen för vilt-, fisk- och miljö, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), och Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet): <http://www.societyandwildlife.com/publications.html>

Om adaptiv älgförvaltning:

<https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/algforvaltning/>

Om arter som är på väg till Sverige:

SLU Artdatabanken (aktuella uppgifter om förekomst och övervakning): <https://fyndkartor.artfakta.se/>

Naturvårdsverket (ansvarig myndighet):

<https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/invasiva-frammande-arter/invasiva-frammande-djur/>

Om viltolyckor och viltskador:

Nationella viltolycksrådet: <http://www.viltolycka.se>

Viltskadecenter: <http://www.viltskadecenter.se>

Om viltförvaltning i Norge:

<https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/jakt-felling-og-fangst/>

<https://www.statsforvalteren.no/>, <https://www.njff.no/jakt>

<https://www.birdlife.no/>, <https://www.skogeier.no/skogfaglig/skog-og-biologisk-mangfold/>

Om viltförvaltning i Finland:

<https://riista.fi/sv/viltforvaltningen/den-offentliga-viltkoncernen/>

https://riista.fi/wp-content/uploads/2013/04/Julkisen_riistakonsernin_strategia.pdf

https://riista.fi/sv/viltforvaltningen/finlands-viltcentral/strategi/?doing_wp_cron=1645005602.0781989097595214843750

<https://www.riistainfo.fi/sv/lagar-och-forordningar/uppdaterad-lagstiftning/>

<https://www.riistainfo.fi/sv/hemsida/>

Utgivna nummer av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens TIDSKRIFT (KSLAT)

(Titlar markerade med * publiceras endast elektroniskt på KSLA:s webbplats www.ksla.se. Där finns även tidigare utgåvor.)

2016

- Nr 1 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2015
- Nr 2 Frön för framtiden – ett dialogprojekt om bioteknik i växtodlingen
- Nr 3 Landskapsforum 2016: Samarbetsnätverk i landskapet – möjligheter och utmaningar
- Nr 4 Seeds for the Future – a dialogue project concerning biotechnology in plant production
- Nr 5 Land och stad – nya relationer i en osäker tid

2017

- Nr 1 Skogsägarens mål – en väg till ökad variation i skogen
- Nr 2 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2016
- Nr 3 UNIK Utmaning 2016 – en casetävling om konceptet Nordisk Mat
- Nr 4 Landskapsforum 2017: Landskapsperspektiv i fysisk planering – helhetssyn för hållbara lösningar
- Nr 5 Utan pengar – inga hagar och ängar

2018

- Nr 1 Menyn och tidens tecken. Måltiderna vid KSLA:s högtidssammankomster åren 2003–2018
- Nr 2 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2017
- Nr 3 Lantbruket i diplomatins korridorer – en skrift om Sveriges lantbruksråd
- Nr 4 UNIK Utmaning 2017 – en casetävling om att halvera vårt matsvinn till år 2030*
- Nr 5 Framtidens skogsakademiker – skogsakademisk utbildning i ett tidsövergripande perspektiv
- Nr 6 Forests and the climate. Manage for maximum wood production or leave the forest as a carbon sink?

2019

- Nr 1 KSLA Caseutmaning 2018 – ett kommunikationskoncept som ökar förståelsen för skogens olika nyttor*
- Nr 2 Farsoter i Sverige. Hur historien påverkar vår framtid
- Nr 3 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2018
- Nr 4 Ekosystemtjänster. Om äpplen och päron i skogen
- Nr 5 Landskap – ett vidsträckt begrepp. En antologi om landskap
- Nr 6 Svenskt jordbruk 2030 – vägen dit
- Nr 7 Skogliga begrepp och definitioner. Skogens alla siffror

2020

- Nr 1 KSLA Caseutmaning 2019. Hur kan data berätta historien om din produkt?*
- Nr 2 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2019
- Nr 3 Galna ko-sjukan – köttmjöl och kannibalism
- Nr 4 Klimat och markanvändning mot 2030
- Nr 5 Äganderätten och de gröna näringarna

2021

- Nr 1 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens verksamhetsberättelse 2020
- Nr 2 Koll på kolet – kolflödet i det svenska jordbruks- och livsmedelssystemet
- Nr 3 Jag skulle aldrig våga flyga med en skördetröska – slutrapport från Kommittén för teknik i de gröna näringarna

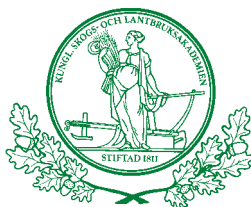
2022

- Nr 1 Stockholmskonferensen 50 år – att länka samman vårt gemensamma ansvar
- Nr 2 Svensk viltförvaltning nu och i framtiden

KSLA har givit Viltförvaltningskommittén i uppdrag att belysa den svenska viltförvaltningens styrkor och svagheter, särskilt förutsättningarna att hantera mål- och intressekonflikter nu och i framtiden.

Avsikten med uppdraget var att kommittén ska bidra till utformandet av förbättrade processer och metoder för förvaltningen av vilt i skogs- och jordbrukslandskapen.

I det här numret av KSLAT kan du ta del av resultaten av det arbete som kommittén genomfört under perioden 2019–2022.

**Kungl. Skogs- och
Lantbruksakademien**

Drottninggatan 95 B
Box 6806

113 86 Stockholm
tel 08-54 54 77 00

www.ksla.se, akademien@ksla.se

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA) är en mötesplats för den gröna sektorn. Akademien är en fri och oberoende nätverksorganisation som arbetar med frågor om jordbruk, trädgårdsbruk, livsmedel, skog och skogsprodukter, fiske, jakt och vattenbruk, miljö och naturresurser samt skogs- och lantbrukshistoria. Vi arbetar med frågor som intresserar många och berör alla!